

V. Szabó Gábor

BRONZKOR: AZ ÓSKORI FÉMMŰVESSÉG VIRÁGKORA

(KR. E. 2800 – KR. E. 1000)

Kora bronzkor – színesedő világok
(Kr. e. 2800–2000)

Az európai régészettudomány a Kr. e. 3. és a 2. évezredet magában foglaló, csaknem 2000 év hosszúságú időszakot bronzkornak nevezi. Az új korszak kezdőpontja nehezen meghatározható: Európa különböző régióiban akár több száz éves eltérés is megfigyelhető a bronzkorhoz kapcsolható jelenségek – pl. új technológiák, tárgytípusok, szociális szerveződések, településformák, rituális elemek – feltűnése között.

A mai Magyarország területén egykor élt emberi közösségek régészeti anyagában a Kr. e. 3. évezred korai évszázadaiban figyelhetők meg az első olyan jelek, amelyek korszakváltásra utalnak. Ekkortól az Alföld és a Dunántúl egyre több pontján jelennek meg az addig megszokottól eltérő formavilágú fémtárgyak, átalakul a települések szerkezete, a térségben addig ismeretlen temetkezési szokások válnak uralkodóvá és a késő rézkori kerámiatípusokhoz képest új formák és díszítések terjednek el.

A Kárpát-medence területén az átalakulás legkorábban a Duna szlavóniai és szerémségi szakasza mentén és a Dél-Dunántúlon élt közösségek tárgyi emlékein ismerhető fel (pl. Vučedol, Sarvaš/Drávaszarvas). Kr. e. 2800 és 2600 táján először a Duna és a Dráva magaspartjain, majd a baranyai térségben jöttek létre olyan települések, amelyek középpontjában két-három csarnokszerű épületet magában foglaló, akropoliszszerűen kiképzett településmag található. A kis, központi mag körül mély árkokkal védett, szabályosan elrendezett házak tucatjával beépített, külső településrész helyezkedik el.

Ugyanekkor egy rendkívül látványos fazekasárut készítő anyagi kultúra (Vučedol-kultúra) terjedt el; edényei sötétvörösre és feketére égetettek, fényesen csillogók, a mélyen kivésott geometrikus mintákat pedig fehér mészpórral hangsúlyozták. Az ilyen kerámiával jellemzett településeken egy radikálisan új fémműveségi technológiához kapcsolható tárgycsoport is feltűnik, amelyre egyélű nyéllyukas balták, vésők, török készítésére alkalmas kétrészes öntőformák, nagy teljesítményű fújtatókhoz tartozó agyagfúvókák, speciális salakképző anyaggal kikent, öblös öntőtégelyek (pl. Zók-Várhegy) jellemzőek.

A kis territóriumokat uraló erősített települések sora, a hozzájuk kötődő speciális fémműveségi módszerek, az új típusú fegyverzet, a sajátos rítus keretében egyre gyakrabban „feláldozott”, értékes kincsegyüttesek jól szemléltetik azt az új társadalmi

és feltehetően gazdasági modellt, amelynek a helyi körülményekhez más-más módon alkalmazkodó változatai a következő évszázadokban a Kárpát-medence minden zugába utat találtak.

A dél-dunántúli vidéken megfigyelhető jelenségekhez sok szállal kötődő, de eltérő kulturális és anyagi keretek közt zajló változásokat mutatott ki a régészeti kutatás a Kárpát-medence más területein is. Így például a Dunántúl északi térségeiben jellegzetes ivóedénykészletekkel és arany hajkarikákkal eltemetett halottak fölé ekkoriban halmok (kurgánok) emelkednek (Gönyű), Erdély bizonyos régióiban pedig halsírműveket építő, kőlapokból kialakított sírokba temetkező (Livezile-Izvoarele/Bedellő), harcibaltákból álló kincsegyütteseket (I. Vâlcele/Bányabükk) maguk után hagyó csoportokkal találkozhatunk. A Tiszától keletre eső alföldi területek arculatát a sárrétudvari kurgánban nyugvó közösség régészeti anyaga szemlélteti legjobban. Ezt a késő rézkor folyamán emelt sírhalmot a bronzkor elején egy olyan – feltehetőleg pásztorkodással foglalkozó – csoport használta temetkezési helyként, amely tárgyai tanúsága alapján a sztyeppe felé (levél alakú réztör), az Erdélyi-érchegység pásztorai felé (kerámiadények) és a közép-európai térség irányában (Eschollbrücken-típusú rézcsákány) is egyaránt szoros kapcsolatokkal rendelkezett.

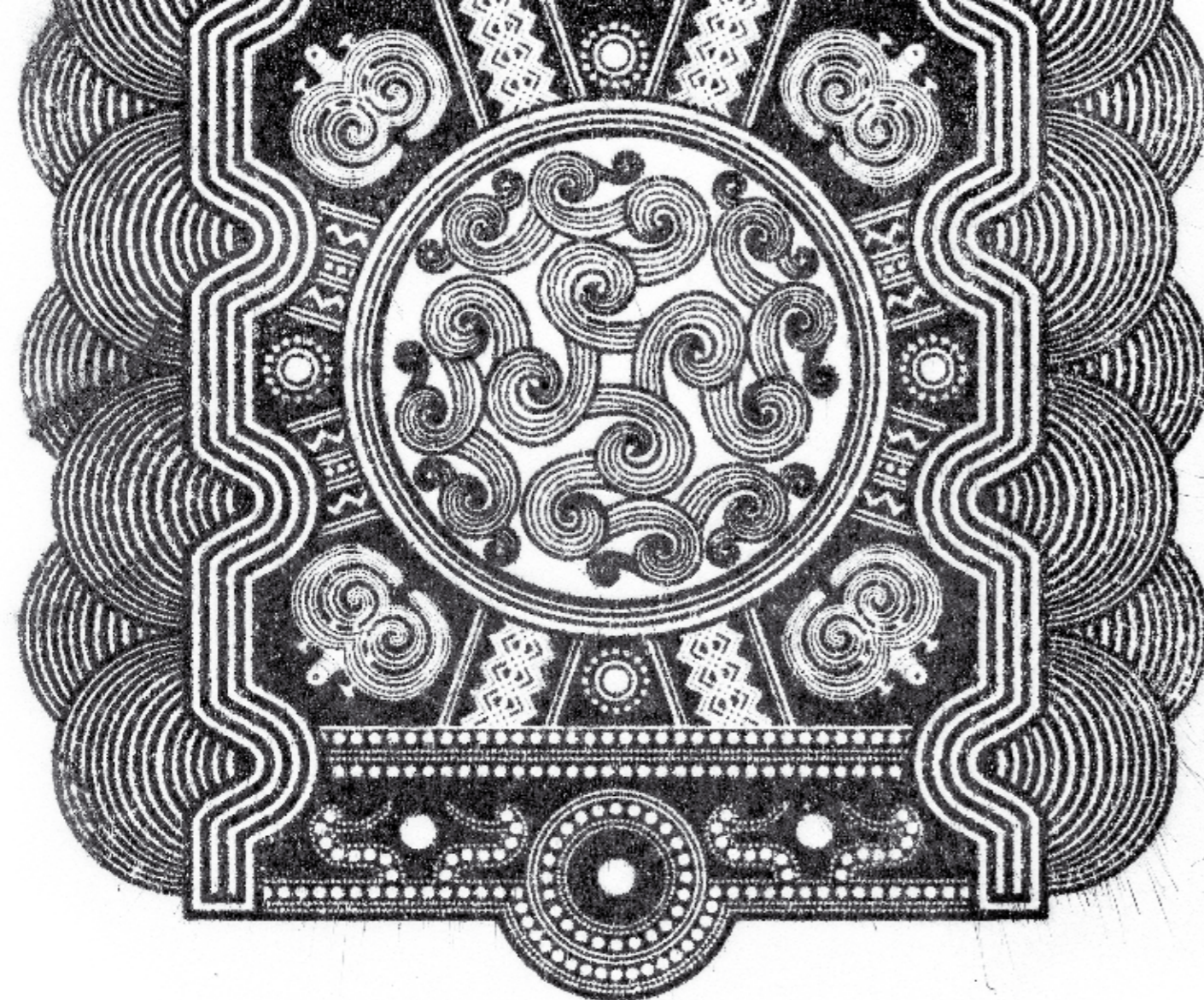
III.1

Harang alakú edény
Kora bronzkor, harang alakú edények kultúrája
(Kr. e. 2500–2200)

Szigetszentmiklós, Felső-Úrge-hegyi dűlő,
sírelet (2006–2007)

Kézzel formált kerámia
M.: 13,5 cm; Átm. (perem): 14,2 cm
FM Szentendre,
2009.11.634.3.

BRONZKOR

i 2-4: A Vučedol-kultúra edényei és öntőformái Zók-Várhegyről (Kr. e. 2800–2600)

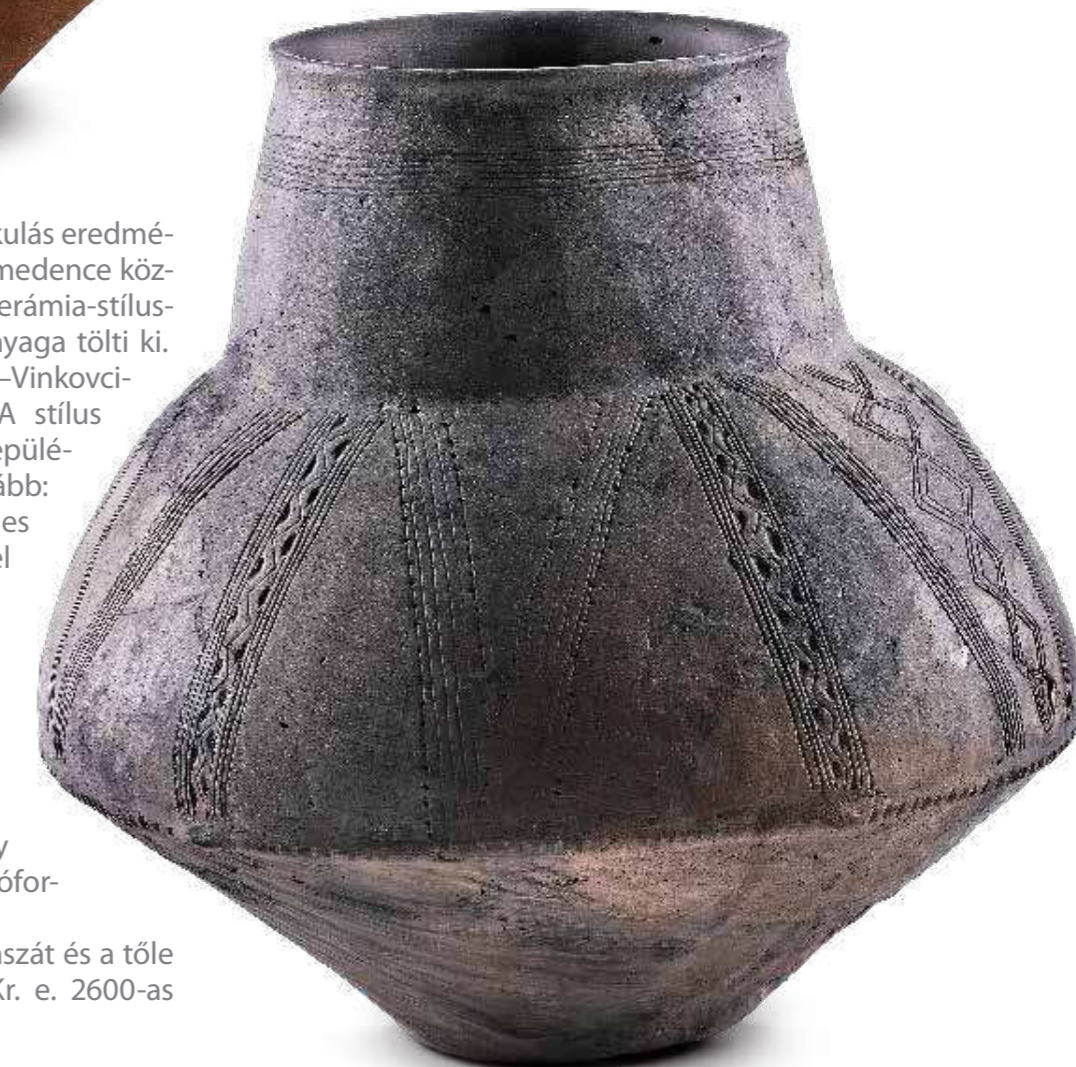
A kora bronzkor első évszázadaiban mély árkokkal övezett, erődített települések jelentek meg a dél-dunántúli vidék magasabb dombhátaiban. Az ilyen típusú erődítmények egyik legjobban kutatott képviselője a Péctől délnyugatra, széles dombtetőn található zók-várhegyi lelőhely. A feltárt házak omladéka között és az egykori tárológödörökben előkerült jellegzetes, mélyen kivésott geometrikus mintázatú edények arra utalnak, hogy a Szlavónia-Duna-vidéken megjelenő Vučedoli fazekassági stílus ezen a területen is elterjedt a Kr. e. 3. évezred első évszázadaiban. A lelőhely legizgalmasabb leletegyüttese egy olyan öntökészlet, amely arra utal, hogy nemcsak a fazekashagyomány, hanem az új fémműves technológia is a Duna- és Dráva-vidéki központokból került a baranyai vidékre. A zóki településen előkerült öntőformák, öntőtégelyek, a rézolvasztásnál használt fújtatók tűzálló agyagcsövei, az olvasztókemencék maradványai a kora bronzkori fémművészet teljes műveletsorába bepillantást nyújtanak. Az ekkoriban elterjedő fémművészet technológiai alapjai a Fekete-tengert övező hatalmas térségben alakultak ki a Kr. e. 3. évezred elején. Az anatóliai és kaukázusi centrumokból az új tárgytipusok és technológiai innovációk a Pontusz-vidéki sztyeppe mozgékony, nagyállattartó közösségeinek közvetítésével jelentek meg a balkáni és Kárpát-medencei tájakon. Noha az alkalmazott technológia radikálisan új, a tudatos bronzötvözés még igen ritka ebben a korszakban. A fémtárgyak nagy része még tiszta rézből készült, az ón- és arzénbronz ötvözetek csak elvétve fordultak elő a kora bronzkor tárgyi emlékei között. A zókihoz hasonló jelentőségű öntőforma-együttesek egyik legrádjósabb képviselője egy Úlló határában, a Makó-kultúra kerámiajával keltezhető település egyik gödrében előkerült, tíz darab öntőformából álló készlet. A balták és vésők öntésére szolgáló formák valószínűleg egy metallurgiai tevékenységgel összefüggő, rituális szertartás részeként, áldozatként kerültek a gödrébe.

III.5
Kimetszett díszítésű tál
 Kora bronzkor,
 Nyírség-kultúra
 (Kr. e. 2400–2200)
 Tiszanagyfalu
 Kézzel formált kerámia
 M.: 11,5 cm;
 Átm. (perem): 20,5 cm;
 Átm. (talp): 6,8 cm
 JAM Nyíregyháza,
 69.22.3.

III.6
Kimetszett díszítésű tárolóedény
 Kora bronzkor,
 Nyírség-kultúra
 (Kr. e. 2400–2200)
 Nyírpazony-Cserebogár-
 part (1964)
 Kézzel formált kerámia
 M.: 30 cm; Átm. (has): 32 cm;
 Átm. (perem): 14–16 cm
 JAM Nyíregyháza,
 64.898.153.

A Kr. e. 2800–2600 táján meginduló átalakulás eredményeként a 3. évezred közepétől a Kárpát-medence központi tájain ismert lelőhelyeket két nagy kerámia-stílus kör egymással sok szálon rokonítható anyaga tölti ki. A Dunántúl déli területein a Somogyvár–Vinkovci-típusú fazekassági stílus jelenik meg. A stílus agyagedényeit használó közösségek települései a Vučedol-kultúra tradícióit viszik tovább: sokuk magaslatokra épül és mély, széles árkokkal erődítik meg őket. Az erődítéssel övezett települések mellett kisebb, néhány házzal és a hozzájuk tartozó 30–40 tárológödörrel jellemezhető falvak jelennek meg. A településeken előkerült edények sok eleme megőrzi a korábbi Vučedol-stílus formáit és díszítéseit, de elterjed egy új készlet is, amelynek meghatározó darabjai közé többek közt egy hosszúkás nyakú fülesbögre-, illetve korsóforma, és egy palack alakú edény tartozik. A Duna Dunaföldvártól északra eső szakaszát és a tőle keletre fekvő magyarországi tájakat a Kr. e. 2600-as

III.3
Belső díszes tál
 Kora bronzkor,
 Vučedol-kultúra
 (Kr. e. 2800–2600)
 Zók-Várhegy (?)
 Karcolt díszű, mészbetéttel
 díszített, kézzel formált kerámia
 Átm.: 33,5 cm; M.: 10 cm
 JPM Pécs, 6991.

III.2
**Kimetszett és bekarcolt
 díszítésű aszkosz**
 Kora bronzkor, Vučedol-kultúra
 (Kr. e. 2800–2600)
 Zók-Várhegy
 Mészbetétes díszű, kézzel formált kerámia
 M.: 6 cm; H.: 10 cm
 JPM Pécs, 55/2.

III.4
**Kimetszett és bekarcolt
 díszítésű edények**
 Kora bronzkor, Vučedol-kultúra
 (Kr. e. 2800–2600)
 Zók-Várhegy
 Kézzel formált kerámia
 M.: 8,4 cm; 11 cm; 14,5 cm
 JPM Pécs, 55/1; 63/1; 63/2.

évektől kezdődően a Makó-kultúra kerámiaanyagával jellemezhető lelőhelyek uralkodnak. Ennek a kerámiának már jóval kevesebb a kapcsolata a Vučedol-típusú fazekassággal, önálló – főként belsődíszes talpas tálat, bögrét, valamint amforákat, fazekakat tartalmazó – edényspektrum jellemzi lelőhelyeit.

A Makó-stílusú kerámiát használó közösségek legtöbb lelőhelye kisméretű: általában egy-két épületből és néhány gödörből áll. Ezek a kis, egymástól néhány száz méter távolságban fekvő, tanyaszerű települések laza láncolatot alkotnak a vízfolyások partján. Az Alföld jobb környezeti adottságokkal rendelkező területein nagyobb, 5–6 épülettel és 50–100 különböző településobjektummal – gödrökkel, kutakkal – tagolt falvak is létrejönnek. Az előkerült állatcsontok és növényi maradványok arra utalnak, hogy a települések lakói mindenütt az adott környezet ökológiai viszonyaihoz alkalmazkodva alakítják ki életmódjukat: így például bizonyos helyeken a sertés-, másutt a szarvasmarha-, esetleg a kecske- és juhtartás az uralkodó mezőgazdasági tevékenység. Halottaikat legtöbbször elhamvasztják, a maradványokat sekély sírgödörben helyezik el, belsődíszes tálat, fazekakat és bögréket kíséretében. Ellenében a dunántúli térséggel, itt sem a települések, sem pedig a temetők nem utalnak erősen tagolt társadalom kialakulására.

Ekkorra az új, egyelőre még zömében réztárgyakat előállító fémművességi technológia már az egész Kárpát-medencében elterjedt. A dunántúli és az alföldi térségből is tucatnyi olyan – feltehetőleg fogadalmi felajánlásokként vagy áldozati céllal elrejtett – kincsegyűjtést ismerünk, amelyek a korszak harcosai identitásának kifejezésében fontos szerepet játszó, nyeltyukas harci baltákat tartalmaznak (pl. Dunakömlőd, Fajsz). A Makó- és a Somogyvár-kultúra sok településén megjelennek a balták, török, vésők és árák öntésére használható, finom szemcsésű homok és agyag keverékéből készült, kétrészes öntőformák (pl. Üllő, Kaposújlok).

A Kr. e. 2500 és 2200 közti időszakban új jelenségek színezik át a Kárpát-medence világait. A legszembetűnőbb változás a Kr. e. 3. évezred közepén a mai Budapest körzetében, a Szentendrei-szigettől a Csepel-szigetig húzódó régióban figyelhető meg. A folyó menti sávban egységesen tervezett minta szerint kialakított falvakban csónak alakú, 15–20 méter hosszúságú házak épülnek. A települések szomszédságában több száz síros temetők alakulnak ki, melyekben körárkokkal kerített sírokban, jellegzetes tárggyal kísérvé helyezik el a halottakat. A legmeghatározóbb sírmelléklet egy harang alakú – feltehetően speciális alkoholos ital fogyasztásához kapcsolódó – ivóedény, amelynek felületét vízszintes sávokban geometrikus mintázattal díszítik. Gyakorik a sírokban a finoman pattintott kőnyílhegyek, az íjászattal összefüggésbe hozott, kö-

ből csiszolt, ún. csuklóvédő lemezek, a csontból faragott, íjat formázó amulettek, az apró, háromszögletű bronztörök, jellegzetes, borostyánból vagy féldrágakövekből készült, „V” alakú átfúrással tagolt gombok, ezüstlemezből vagy -drótból kalapált ékszerek. Ezek a melléklettípusok egy Európa-szerte egységesen elterjedt, ún. „harangedényes csomag” részét alkotják. A „harangedényes csomag” tárgyaival temetkező közösségek Marokkó partjaitól, Nyugat-Európán keresztül egészen Dél-Lengyelorszáig megjelennek a Kr. e. 3. évezred közepén. Elterjedésük egyik legszembetűnőbb jellemzője az, hogy nem alkotnak összefüggő települési tömböt, hanem csak kiemelt, máig meghatározó közlekedésstratégiai pontokon, folyótorkolatok környékén, kikötőhelyeken, fontos kereskedelmi utak találkozásainál jelennek meg (pl. Barcelona, Marseille környéke, Rajna-torkolat, Bécsi-medence stb.).

A régészeti kutatás máig nem tudott egyértelmű választ adni arra a kérdésre, hogy ennek a sajátos tárgycsoportnak az európai elterjedése mögött nagy távolságokat áthidalni képes, mozgékony, vándorló csoportok állhatnak, vagy pedig a kora bronzkori világ vezető közösségei között terjedő, közös kulturális mintázat, világkép lenyomataként tekinthetünk a harangedények, fegyverek és ékszerek széles körben meghonosodó használatára.

i 3, 7, 8: Belsődíszes tálat

A kora bronzkori fazekasság emblemikus terméke a belsődíszes, talpas tál. A változatos kialakítású, emelt talpon álló edény belsejét bekarcolt geometrikus motívumokkal díszítik, amelyet gyakran fehér mészbetéttel hangsúlyoznak ki. Ez az edényforma már a Vučedol-kultúrában is kiemelkedő jelentőségű volt, de az alföldi Makó- és a dunántúli Somogyvár-Vinkovci-típusú kerámiastílusnak is az egyik vezető formája maradt. Hasonló kialakítású és díszítésű tálat a Kr. e. 3. évezred első felében, a Fekete-tenger előterében élő, sztyepei nagyállattartó közösségek edénytípusai között is megtalálhatók.

A bonyolult, gyakran kereszt vagy csillag alakú vezérmotívummal díszített, különleges gondtal elkészített edényeket valószínűleg rituális cselekmények során használták. Nem zárható ki, hogy a titokzatos jelekkel ellátott edényekben valamely szertartások során egy meghatározott ételféleséget vagy hallucinogén anyagot tááltak fel.

A Kr. e. 3. évezred második felében, a harangedények feltűnésével párhuzamosan a Kárpát-medence központi területein radikális átalakulás kezdődik: új településforma, az évszázadokon át egymásra rakódó épületromokból és háztartási hulladékokból felépülő, gyakran 5–6 méter magas tell-település jelenik meg, illetve ezzel párhuzamosan a Makó- és Somogyvár-kerámiastílus tömbjén belül kisebb, karakteresen elváló fazekas hagyományok válnak uralkodóvá.

III.7

Belsődíszes talpas tál
Kora bronzkor, Makó-kultúra
(Kr. e. 2600–2400)
Kunpeszér-Sinai hegy (1960)
Kézzel formált kerámia, a bekarcolt
vonalakban mészbetét nyomaival
M.: 5 cm; Átm. (perem): 14,4 cm
KJM Kecskemét,
76.3.3.

III.8

Belsődíszes talpas tál
Kora bronzkor, Makó-kultúra
(Kr. e. 2600–2400)
Szarvas-Öntözési Kutató Intézet,
Bolza kastély
Kézzel formált kerámia
Átm. (perem): 18,9 cm;
Átm. (talp): 8,7 cm
TSM Szarvas, 75.7.1.

III.9

**Plasztikus bordákkal
díszített hasú edény**
Kora bronzkor, Makó-kultúra
(Kr. e. 2600–2400)
Kajárpéc, Pokolfa-domb (1986)
Kézzel formált kerámia
Átm.: 20 cm; M.: 13 cm
RFM Győr, Ieltározatlan

III.10

A harangedényes kultúra jellegzetes sírmellékletei

Kora bronzkor, harang alakú edények kultúrája (Kr. e. 2500–2200)
Szigetszentmiklós, Felső-Úrge-hegyi dűlő (2006–2007)

Török: Ontótt réz; H.: 13,4 cm és 15,4 cm
Csuklóvédők: Csiszolt kő; H.: 13,1 cm és 14,6 cm
Harangedények: Karcolt díszű, kézzel formált kerámia; M.: 9–12,7 cm; Átm.: 11–16,3 cm
FM Szentendre, 2009.11.77.4–5, 14–15;
2009.11.89.3; 2009.11.214.3; 2009.11.225.3–4;
2009.11.643.3; 2009.11.666.2; 2009.11.676.1.

i 1, 10: Harangedények

A jellegzetes, narancsvörösre égetett, bepecsételt vagy bekarcolt motívumokkal sávosan díszített edényforma Spanyolországtól Kis-Lengyelorszáig, a Brit-szigetektől Dél-Olaszorszáig ismert darabjai alig különböznek a Budapest környékén feltárt sírokból előkerült példányoktól. Az európai régészettudomány a ma napig vitázik azon, hogy ezek az Európa-szerzte egységes formával és díszítéssel készülő, legtöbbször sírok mellékleteként előkerülő edények és a hozzájuk kapcsolódó különleges tárgyak egy mozgékony, az európai térség stratégiai pontjait megszálló, fémforrásokat kutató, harcos népcsoport hagyatékaként, vagy pedig egy speciális jelentéssel felruházott, népektől és etnikumoktól függetlenül terjedő „tárgycsomag” egyik összetevőjeként értékelhetők-e. Az utóbbi álláspont mellett szól, hogy a harangedények mindenütt a helyi hagyományú kerámiával és tárgytipusokkal együtt tűnnek fel, és ezért egy kiemelt helyzetű társadalmi csoport státuszjelzőiként értelmezhetők. A harangedények tehát olyan, speciális jelentéssel felruházott presztízstárgyak lennének, amelyekkel tulajdonosaik elkülönülésüket, önálló identitásukat, szociális helyzetüket és távoli területekkel fenntartott kapcsolataik értékét hangsúlyozzák ki.

Függetlenül attól, hogy ezeket a különleges edényeket egy etnikum öndefiníciója részének vagy egy páneurópai presztízstárgynak tekintjük, megjelenésüknek van egy másik fontos aspektusa is. Maguk a harangedények feltehetőleg alkoholos ital fogyasztásához vagy speciális italozási szertartáshoz kapcsolódtak. A 3. évezred elejétől kezdve a közel-keleti és mediterrán előkelő közösségek készletei között is feltűnnek olyan ivóedények, amelyek valamely meghatározott fajtájú alkoholos ital rituális fogyasztásához kapcsolódnak. A Közel-Keleten és Egyiptomban a sör, az Égeikumban a bor az az ital, amelynek szertartásos keretek közt zajló fogyasztása egy-egy meghatározott, különleges formájú edényhez társul. Az őskori Európának a szőlőtermő mediterrán világtól északabbra található, hűvösebb éghajlatú területein a sör és a mézbor lehetett az az ital, melynek fogyasztásához területenként és közösségenként sajátos, speciális edénykészletek társultak. A nemrégiben feltárt szigetszentmiklói temető sírmellékletei a harangedényeket használó közösségek legfontosabb jellegzetességeit jelentik meg. A harangedények, török és csuklóvédő lemezek mellett egy különleges fegyver, az alabárd is megjelenik a halottak tárgyai közt. A bronzból készült alabárd a közép- és nyugat-európai térség harcosainak speciális, feltehetően, szertartásos párviadalok során használt fegyvere volt a Kr. e. 3. évezred utolsó évszázadaiban.

A legkorábbi bronzkori telkek a Duna mentén tűnnek fel (Dunaföldvár-Kálvária, Bölcse-Vörösgyír, Százhalombatta-Földvár), építőikhez jellegzetes, nagyrévinek nevezett kerámiastílus kötődik. A Nagyrév-kultúra kerámiaanyagával jellemezhető tell-települések nem sokkal később megjelennek a Tisza-vidéken is (Tószeg-Laposhalom, Nagyrév-Zsidóhalom, Tiszaug-Kéménytető). A Kr. e. 2400 és 2100 közötti évszázadokban azután a Maros-vidéken (Perjámos-kultúra), a Körösök és a Berettyó völgyében (Ottomány-Gyulavarsánd-kultúra), a Közép-Tisza-vidék és mellékfolyói térségében (Hatvan-kultúra) is uralkodóvá válik a telkek által meghatározott településkép.

A Kárpát-medence síkvidéki területein elterjedt telkek halmi valójában egy összetett, több részből álló településformának csak az egyik – igaz, központi – alkotórészét jelentik. A településformára általánosan jellemző, hogy egy rendkívül sűrűn beépített belső maggal rendelkezik, amelyben 5–10, szorosan egymás közelében álló épület helyezkedik el. Ezt a centrális részt általában mély, széles árok keríti körül. Az árkon túl egy lakóépületekkel és gazdasági terekkel vegyesen beépített külső település helyezkedik el, amit gyakran még egy tárológödörrel, karámmal, gazdasági épületekkel ritkán beépült településrész is övez. A telkek központi részén feltárt épületek 8–10 méter hosszúak, 4–5 méter szélesek, gyakran kéthelyiségűek, ablakokkal és ajtókkal tagoltak, falukat színesre meszelték és plasztikus, domború mintákkal díszítették.

A Duna- és Tisza-vidéken élő csoportokat nemcsak lakóhelyük azonos szerkezete, hanem kulturális hagyományaik és a rituális életükben felismerhető rokonság is szorosan összeköti. A tell-lakók mindennapjait átszövő rituálék kelleméi egyaránt megtalálhatók a vučedoli, majd a Duna- és Tisza-vidéken emelkedő településhalmok leletei között. Ilyenek többek közt a madár alakú, emberfejú edénykéik (aszkoszok), a díszes füstölőedények, az apró emberi végtagot utánzó lábbal ellátott oltárok, a kettős bárd alakú amulettek.

III.11
Fiatal bikát ábrázoló, edény oldalát díszítő töredék
Középső bronzkor, Koszider-horizont (Kr. e. 1600–1500)
Jászdózsza-Kápolnahalom, tell-településről (1966–1975)
Kézzel formált, fényezett kerámia
M.: 6 cm; DJM Szolnok, 771.441.

III.12
Állatszobrok (vaddisznó, kutya, birka, disznó, kos)
Kora, középső, késő bronzkor (Kr. e. 2400–900)
Magyarországi leletek
Kézzel formált kerámia
Sz.: 3,5–8,4 cm
MNM, leltározatlanok

III.13

Stilizált, plasztikus ember ábrázolással díszített urna
Kora bronzkor, Nagyrév-kultúra
(Kr. e. 2300–2000)
Rákóczi-falva-Kastélydomb,
sírelet (1962)
Kézzel formált kerámia
M.: 27,4 cm
DJM Szolnok,
63.6.48.

III.14

Plasztikus díszítésű korsó
Kora bronzkor, Nagyrév-kultúra
(Kr. e. 2300–2000)
Tiszainoka, sírelet
Kézzel formált kerámia
M.: 16 cm
DJM Szolnok,
91.7.8.

III.15

Épületet, feltehetőleg ajtókeretet díszítő, plasztikus mintájú tapasztástöredék
Kora bronzkor, Nagyrév-kultúra (Kr. e. 2300–2000)
Tiszaug-Kéménytető, tell-településről (1980–1983)
Kézzel formált kerámia; M.: 15 cm; H.: 24,5 cm
DJM Szolnok, 91.5.12.

III.16

Geometrikus díszítésű edény
Kora bronzkor, Nagyrév-kultúra
(Kr. e. 2300–2000)
Dunaújváros-Pentele, vásárlás (1916)
Karcolt díszű, kézzel formált kerámia
M.: 40 cm; Átm. (perem): 28 cm;
Átm. (talp): 38 cm
SZIKM Székesfehérvár, 4168.

III.17, középen

Geometrikus mintájú pohár
Kora bronzkor, Nagyrév-kultúra
(Kr. e. 2300–2000)
Szigetszentmiklós, Felső-Úrge-hegyi
dűlő, sírelet (2006–2007)
Karcolt díszű, kézzel formált kerámia
M.: 10 cm; Átm.: 69 cm
FM Szentendre, 2009.11.139.10.

III.18

**Áttört talpú, geometrikus díszű
mészbetétes edény**
Kora bronzkor, Nagyrév-kultúra
(Kr. e. 2300–2000)
Nagyrév-Zsidóhalom, tell-településről
Karcolt díszű, kézzel formált kerámia
M.: 14 cm; Átm. (perem): 9,5 cm
MNM Budapest, 20.1931.1.

III.19, balra fent

Áttört talpú, geometrikus díszű edény
Kora bronzkor, Nagyrév-kultúra
(Kr. e. 2300–2000)
Tószeg, tell-településről
Karcolt díszű, kézzel formált kerámia
M.: 9 cm; Átm. (perem): 6 cm
MNM Budapest, 66.1939.15.

III.20, jobbra lent

Geometrikus mintájú edény
Kora bronzkor, Nagyrév-kultúra
(Kr. e. 2300–2000)
Nagyrév-Zsidóhalom, sírelet (1980)
Karcolt díszű, kézzel formált kerámia
M.: 13,5 cm
DJM Szolnok, 91.8.4.

III.21, balra lent

Geometrikus díszű edény
Kora bronzkor,
Ottomány-kultúra
(Kr. e. 2200–2000)
Túrkeve-Terehalom,
tell-településről
Karcolt díszű, kézzel
formált kerámia; M.: 11 cm
DM Debrecen, IV.1950.11.

III.22, fent

Korongos zabra oldaltagok, feltehetőleg kocsit húzó ló fogatolásához
Középső bronzkor (Kr. e. 1900–1600)
Tószeg, tell-településről
Faragott, vésett díszű csont
H.: 10 cm; 12 cm
MNM Budapest, 52.33.128–129.

Szoros szálak fűzik össze ezeket a telteken élő közösségeket a konyhakultúra és táplálkozási szokások terén is. Az egységes formavilágot képviselő vajköpülők, lepárlóedények, gondos felületkezeléssel készült fazéktípusok, a kelesztett tésztaételek sütésére alkalmazott, ún. halsütőtálak, a nagyméretű, alkoholos italok tárolására használható amforák, a bonyolult szerkezetű hordozható tűzhelyek és a házakban feltárt, speciális húsételek, illetve kenyér- és lepényfélék elkészítésére alkalmazott kemencetípusok egy sokszínű ételkészítési és táplálkozási tradícióra és nagy területeken egységes konyhatechnika jelenlétére utalnak.

A településhalmok-telkek kialakulásának okai régésztünk vitatott kérdései közé tartoznak. A korábbi elképzelés szerint a telkeket alapító közösségek egy balkáni–égyi–anatóliai területen kialakult, intenzív mezőgazdasági rendszert honosítanak meg térségünkben, amelynek köszönhetően egy-egy ilyen település alkalmassá válik arra, hogy benne

nagyobb számú népesség hosszabb ideig tartó egy helyben élésre rendezkedjen be. Az újabb elképzelések szerint az intenzív mezőgazdasági technológiák bevezetése önmagában még nem magyarázza ezeknek a településhalmoknak a létrejöttét. A korábbi házak elplanírozott, el-egyengetett törmelékét tartalmazó, generációk sora alatt felépülő településhalmok kialakulása kapcsán számolni kell egyfajta rituális-szimbolikus jelentőséggel is: eszerint a telkek vastag rétegsorai úgy jönnek létre, hogy az itt lakók rituális keretek közt időnként szándékosan elpusztítják, majd megújítják házaikat. Az egykori épületek maradványaiból a táj fölé emelkedő mesterséges halom lakói számára generációkon átívelő, a múlt és a jelen találkozását megtestesítő folyamatosságot is szimbolizálhatott. Ebben az értelemben az ősök lakóhelye az adott közösség azonosságtudatában, kulturális emlékezetében fontos szerepet játszott és egyben hirdette és igazolta territoriális jogait is.

III.23

Pálca alakú zabra oldaltag
Középső bronzkor, Vátya-kultúra (Kr. e. 2000–1700)
Százhalombatta, tell-településről
Faragott, vésett díszű szarvasagancs; H.: 8,9 cm
MNM Budapest, 66.17.1402.

III.24

Kerék- és geometrikus mintával díszített kocsimodell
Kora bronzkor, Ottomány-kultúra (Kr. e. 2100–1900)
Pocsaj-Leányvár, tell-településről
Mészbetétes, karcolt, geometrikus motívumokkal díszített, kézzel formált kerámia
(eredeti kocsiszekrény, 1 db eredeti kerék, 3 db másolat)
M.: 7,5–8 cm; H.: 13,5 cm; Sz.: 9,1–10 cm
DM Debrecen, IV.77.6.1–2.

III.25

Kocsiszekrény alakú agyagedény
Kora bronzkor, Nagyrev-kultúra (Kr. e. 2400–2000)
Nemesnádudvar-Karasica-csatorna, Berek (2009)
Mészbetétes, karcolt díszítésű, kézzel formált kerámia
H.: 26,3 cm; Sz.: 14,9 cm; M.: 8,8 cm
KJM Kecskemét, 2011.3.905.

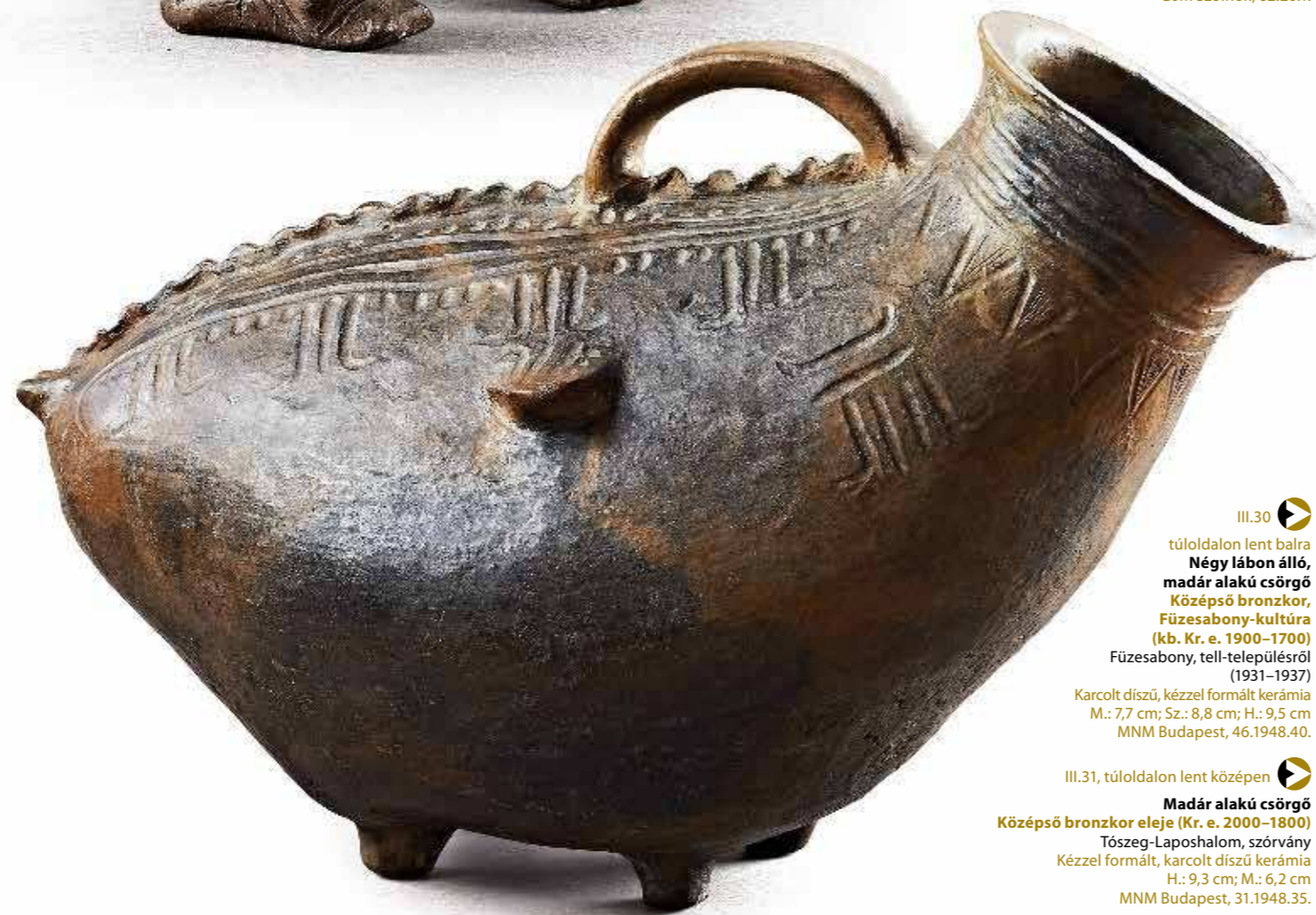

III.26
Emberi lábakon álló edény, fogófüle
stilizált madárfark vagy csőr
Középső bronzkor, Koszideri
időszak (Kr. e. 1600–1500)
Kunszentmárton-Érpart,
gépállomás (1951)
Kézzel formált kerámia
M.: 14 cm; Átm. (perem): 15 cm
DJM Szolnok, 63.270.1.

III.27, Tüldalalon fent balra
Emberi lábakon álló,
madár alakú csörgő
Középső bronzkor, Füzesabony-
kultúra (kb. Kr. e. 1900–1700)
Füzesabony-Öregdomb,
tell-településről (1931–1937)
Kézzel formált kerámia
M.: 5,5 cm; H.: 7,4 cm
MNM Budapest, 83.1951.329.

III.28, Tüldalalon középen balra
Emberarcú aszkosz
Középső bronzkor, Füzesabony-
kultúra (Kr. e. 1900–1700)
Tiszafüred-Majoroshalom,
sírelet (1966)
Kézzel formált kerámia
M.: 14 cm; Átm. (talp): 5–6 cm
MNM Budapest, 72.4.124.

III.29
Négy lábokon álló, hátán besimított
motivumokkal és taréjjal,
oldalán stilizált szárnyal díszített aszkosz
Középső bronzkor, Hatvan-kultúra
(Kr. e. 1900–1600)
Nagyrev-Zsidóhalom, szörvány (1960)
Kézzel formált kerámia
M.: 27,5 cm; H.: 41 cm
DJM Szolnok, 62.20.1.

III.30
tüldalalon lent balra
Négy lábokon álló,
madár alakú csörgő
Középső bronzkor,
Füzesabony-kultúra
(kb. Kr. e. 1900–1700)
Füzesabony, tell-településről
(1931–1937)
Karcolt díszű, kézzel formált kerámia
M.: 7,7 cm; Sz.: 8,8 cm; H.: 9,5 cm
MNM Budapest, 46.1948.40.

III.31, tüldalalon lent középen
Madár alakú csörgő
Középső bronzkor eleje (Kr. e. 2000–1800)
Tószeg-Laposhalom, szörvány
Kézzel formált, karcolt díszű kerámia
H.: 9,3 cm; M.: 6,2 cm
MNM Budapest, 31.1948.35.

III.32
Karcolt díszítésű aszkosz
Kora bronzkor, Ottomány-kultúra
(Kr. e. 2100–1900)
Túrkeve-Terehalom,
tell-településről (1985–1995)
Kézzel formált kerámia
M.: 6,8 cm
DJM Szolnok, leltározatlan

III.33
Aszkosz
Középső bronzkor
(Kr. e. 2000–1700)
Bökényimindszent, szörvány (1880)
Kézzel formált, karcolt díszű kerámia
M.: 21 cm; H.: 23 cm
MNM Budapest, 75.1881.52.

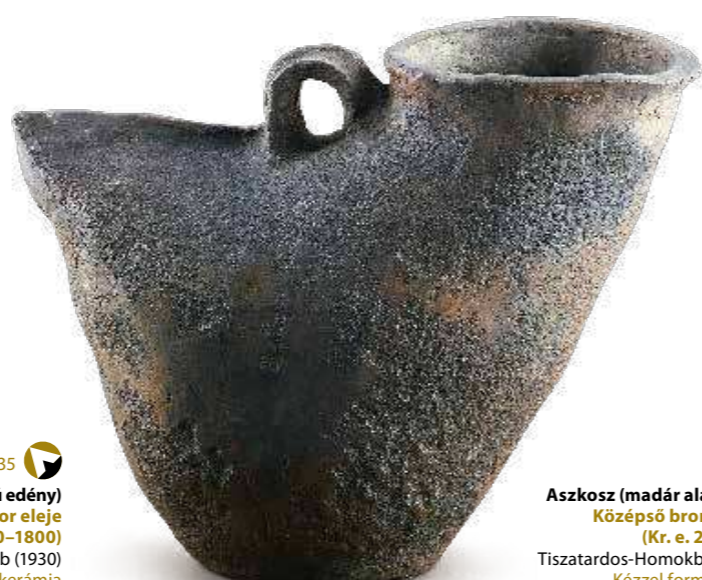
III.34
Női mellekkel ellátott aszkosz
Középső bronzkor, Füzesabony-kultúra (Kr. e. 1900–1700)
Füzesabony-Öregdomb, tell-településről (1931–1937)
Kézzel formált kerámia
M.: 17,8 cm; H.: 22,5 cm
MNM Budapest, 56.15.1572.

i 28–29, 34–36: Aszkoszok (madár alakú edények)

A nagyszámú ábrázolás tanúsága szerint a bronzkori kozmológiában, világképben fontos szerepet játszanak a vízimadarak. A kora és középső bronzkorban sokszor kerülnek sírokba madár alakú csörgők, a tell-települések épületeiben pedig gyakori tárgynak számítanak azok az edények, amelyek teste madáralakot, feje viszont emberi arcot formáz. Előfordul olyan bronzplasztika is, ahol a madár fejét bikaszarvakkal díszítik. A vízimadarak kiemelt jelentőségük a világ számos népének mitológiájában. Túlvilági szimbólumok, részesei a világ teremtésének, és különleges hatalmuk van, képesek a föld, a levegő és a víz alatti világok dimenzióit egyaránt átjárni. Vándorlásuk állandó körforgása a természet és az emberi élet ciklusait tükrözi. Feltételezhetjük, hogy a bronzkori ábrázolásokon szereplő madarakhoz is hasonló jelentéstartalmak társulhattak. A madár alakú edények rituális használatát igazolja az a vizsgálat is, amely egy Alsóvadászról származó, középső bronzkori aszkosz belsejéből vett mintában állati vére utaló nyomokat mutatott ki.

III.35
Aszkosz (madár alakú edény)
Középső bronzkor eleje
(Kr. e. 2000–1800)
Mezőcsát-Pásti domb (1930)
Kézzel formált kerámia
M.: 20 cm; Átm. (talp): 10,5 cm
HOM Miskolc, 53.415.23.

III.36
Aszkosz (madár alakú edény)
Középső bronzkor eleje
(Kr. e. 2000–1800)
Tiszatardos-Homokbánya (1958)
Kézzel formált kerámia
M.: 21,5 cm; Átm. (talp): 10 cm
HOM Miskolc, 60.9.1.

Középső bronzkor – a tell-kultúrák világa

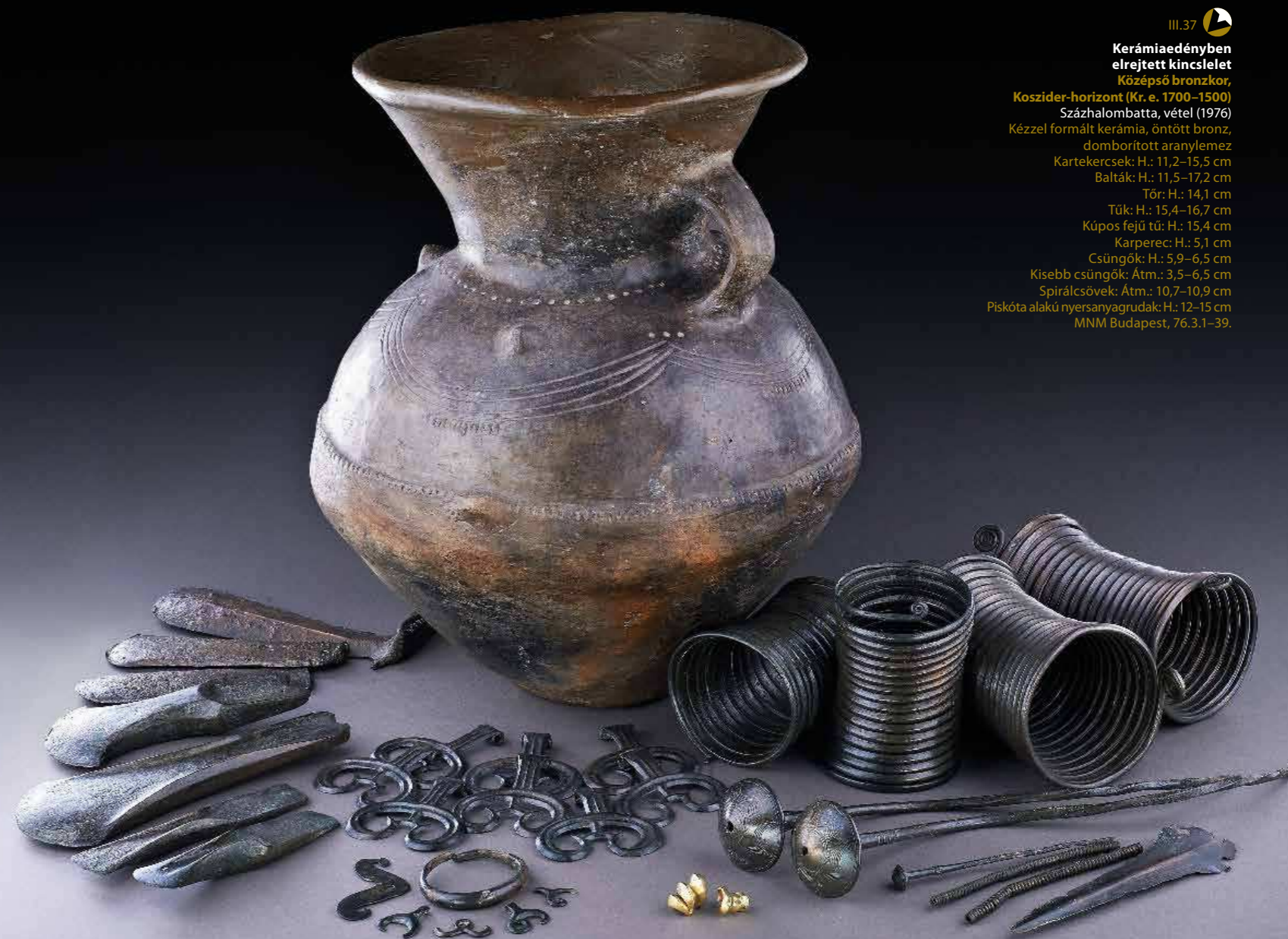
A Kr. e. 2. évezred fordulójára a Kárpát-medence alföldi területeinek nagy részét tellek százaiból álló hálózat szövi át. Az újabb kutatások szerint a telletek kialakító közösségek sokszínű, régióként más-más arculatú politikai, gazdasági rendszerekbe szerveződnek. Az Északi-középhegység déli előterében például a telteken kívül más településtípust nem is ismerünk (pl. Emőd, Tard). Az itteni vízfolyások mentén egymástól 5–10 km távolságban elhelyezkedő tellek mindegyike egy szigorúan lehatárolt territóriumot ural, amelyen belül az itt élő közösség művelt földterületei, legelői, szent helyei, őseik temetői helyezkednek el. Másutt a tellek környezetében különböző típusú települések sora alakul ki. Erre láthatunk példát a százhalombattai tellt övező régióban, ahol az általa uralt patak völgyében apró tanyák láncolatát, nagy kiterjedésű, faluszerű helységeket és dombokra épült, sáncokkal erősített lakóhelyeket is azonosítottak a kutatások. Ebben az esetben feltételezhető, hogy a tell egy társadalmi, politikai szervezet rituális, szimbolikus értelemben vett központja volt. Ezzel szemben, az előzőektől kissé eltérően a Körösök vidékén (pl. Békés-Várdomb), a nagy tellek körül kisebb falvakból és egy-egy lakóegységből álló tanyák sora jött létre, melyek összetett leletanyaguk tanúsága

szerint egyenrangú, önálló tagjai voltak az egykori települési szerkezetnek.

A telletek létrehozó közösségek világa a Kr. e. 2. évezred elején megváltozik az előző évszázadokban látottakhoz képest. A telletek által uralt régió ekkorra éri el legnagyobb kiterjedését: keleten az erdélyi hegyek szegélyéig, északon a Kis-Kárpátok és a Szlovák-érc-hegység pereméig találkozhatunk képviselőikkel. Átalakulnak a telletekhez kötődő fazekassági hagyományok is: a korábbi nagy, egységes tömböket egyre világosabban elváló, jól körülhatárolható, kisebb stíluscsoportok váltják fel. A karakteres, önálló jegyeket felmutató fazekassági stílusok kialakulása mögött feltételezhetően a helyi identitások megerősödése és erőteljesebb elválasztásának igénye húzódhat meg. A Duna menti magasparton és a Duna–Tisza közén, a Nagyrév-kultúra egykori területein a Vatya-kerámiastílus terjed el. Az ilyen edényeket készítő közösségek tovább használják a nagyrévi telleteket (pl. Százhalombatta-Földvár, Bölske-Vörösgyír), de számos új település is létrehoz, különösen a Duna–Tisza-vidék addig ritkásabban belakott tájain (pl. Nagykörös-Földvár, Kakucs-Baladomb). Tölcséres nyakú urnákat használó, csónak alakú sírcsoportokba rendeződő, több száz sírt tartalmazó

hamvasztásos temetőik jellegzetes lelőhelyei a térségnek. Az észak-alföldi tell-településeken a gazdag, hullámos, plasztikus díszítéseiről felismerhető füzesabonyi kerámiastílus válik uralkodóvá. A kora bronzkor végén itt kialakult tellek (Hatvan-kultúra) egy részét tovább használják, de az új kerámiastílus elterjedésével párhuzamosan többszöröse nő az alapterületük és új típusú házak épülnek rajtuk. A kis sírszámú, gödörbe szórt hamvas sírokból álló temetőket elhagyják és a tellek közelében rendkívül szigorúan betartott rítuselemeket alkalmazó, csontvázas sírokat rejtő temetőket alapítanak. A kelet felé néző arccal, zsugorított testhelyzetben, gyakran farönkökből vájt koporsókban elhelyezett halottak közt gyakoriak a valóságos fegyvertárral – törrel és egy vagy két harci baltával –

eltemetett, robusztus testalkatú férfiak, és aranytárgyakkal felékszerezett, törékeny testalkatú nők (Polgár-Kenderföldek, Tiszafüred-Majoroshalom). A Körösök és a Berettyó vidékén nem ilyen erős az átalakulás. A kora bronzkor második felében alapított tell-településeken változatlanul folyik tovább az élet (Túrkeve-Terehalom, Berettyóújfalú-Herpály), csak a fazekasság stílusa alakul át, és itt is uralkodóvá válnak az egyre gazdagabban díszített, plasztikus formákkal kísérletező kerámiatípusok (Ottomány-Gyulavarsánd-kerámiastílus). A Maros-torkolat vidékén a kora bronzkorban alapított tellek egy részét elhagyják (Perjámos, Kiszombor) – a középső bronzkortól a korábbi öt tell közül csak ketten folyik tovább az élet (Kláralfalva, Pécska/Pecica). A kora és középső bronzkori Kárpát-medence régészeti

III.37
Kerámiaedényben elrejtett kincslelet
Középső bronzkor,
Koszider-horizont (Kr. e. 1700–1500)
Százhalombatta, vétel (1976)
Kézzel formált kerámia, öntött bronz,
domborított aranylemez
Kartekercsek: H.: 11,2–15,5 cm
Balták: H.: 11,5–17,2 cm
Tör: H.: 14,1 cm
Tűk: H.: 15,4–16,7 cm
Kúpos fejű tű: H.: 15,4 cm
Karperec: H.: 5,1 cm
Csüngők: H.: 5,9–6,5 cm
Kisebb csüngők: Átm.: 3,5–6,5 cm
Spirálcsövek: Átm.: 10,7–10,9 cm
Piskóta alakú nyersanyagrudak: H.: 12–15 cm
MNM Budapest, 76.3.1–39.

III.38
A díszített markolatú és pengéjű „hajdúsámsoni kard”
 Középső bronzkor, Hajdúsámszon-horizont (Kr. e. 1900–1700)
 Hajdúsámszon, Farkas Gábor birtoka: 1. bronzkincs (1907)
 A pengével egybeöntött markolatú bronzkard
 H.: 53 cm; Sz.: 7 cm
 Markolatgomb: 5,3–4,5 cm
 DM Debrecen, IV.1907.12.04.

III.39
Vésétt, geometrikus mintázattal díszített kard
 Középső bronzkor vége, Koszider-horizont (Kr. e. 1700–1500)
 Téglás bronzkincs, fegyverlet (1970)
 A markolat és a penge külön öntve bronzból, markolat a pengéhez szegecselve
 H.: 60,2 cm
 Markolatgomb: 4,9–6 cm
 DM Debrecen, 78.171.

képét nem csak a tell-kultúrák világa jellemzi. A Dunántúlon a tellek szomszédságában olyan közösségek telepednek meg, amelyek a Kr. e. 2200 és 1600 között eltelt évszázadokban a közép-európai és északnyugat-balkáni mintákat követve alakítanak ki egy rendkívül zárt, egyedi vonásokat mutató tárgyi és szellemi kultúrát. A kelet-zalai, somogyi, bakonyi és észak-dunántúli térség lelőhelyein a kora bronzkor végén jelenik meg a kisapostagi, egy különleges díszítőelemmel – ún. tekerceslt pálcikás mészbetétaggyal – meghatározható kerámia stílus, amiből azután az ezredforduló táján alakul ki a rendkívül látványos fazekastermékeket készítő, dunántúli mészbetétes kerámia kultúrája. A térségből ismert települések közt egyaránt előfordulnak többhektáros, tárológödrökkel, gazdasági épületekkel és faszervezetű, agyagtapasztásos falú lakóházakkal tagolt, néhány esetben árokkal övezett, akár több száz lakót is befogadó, nagyméretű falvak és kisebb, egy-két települési egységet tartalmazó, tanyaszerű típusok. A településekhez tartozó temetők néhány száz síros, nagy kiterjedésű sírmezők, ahol a felékszerezett halottaikat máglyán hamvasztják el.

A hamvak urnába kerülnek, de gyakoribb eljárás, hogy az összeégett emberi csontmaradványokat széthintik egy sekély sírgödörben, és a hamvak köré helyezik el a gyakran 10–20 edényből álló edénymellékleteket.

III.40
A „hajdúsámsoni kincs”
 Bronz fegyverlet (12 balta, egy kard)
 Középső bronzkor, Hajdúsámszon-horizont (Kr. e. 1900–1700)
 Hajdúsámszon, Farkas Gábor birtoka: 1. bronzkincs (1907)
 Öntött bronz, a kardon és 3 baltán karcolt díszítéssel.
 A találók elbeszélése szerint a tárgyak ebben a helyzetben voltak elrejtve (in situ).
 Kard: H.: 53 cm; Sz.: 7 cm
 Nyakkorongos balták: H.: 16,3–19,7 cm; Sz.: 6–6,2 cm
 Nyéllyukas balták: H.: 14,8–16,5 cm; Sz.: 4,2–4,8 cm
 Nyélcsöves csákány: H.: 20,8 cm; Sz.: 5,4 cm
 DM Debrecen, Sz.1907.1204–16.

i 38, 40, 41: Fegyverkincsek – A hajdúsámsoni kard

A Kr. e. 4. és 3. évezred fordulóján a közép-anatóliai harcos királyságokban megjelenő kard az első olyan fegyver, amely kimondottan emberölésre lett kifejlesztve. A korai időszakban a kardok elsősorban uralkodói szimbólumok, a legelőkelőbb férfiak sírmellékleteiből vagy fejedelmi udvarok közti diplomáciai ajándékozások tételeiből ismertek. Gyakran előfordulnak rituális összefüggésben is: ismerünk a viharistenségnek dedikált kardot hettita uralkodói központokból, cseppkövek közé függesztett kardokat kréti barlangszentélyekből, áldozati felajánlásként elhelyezett fegyverkincsek részeként földbe került kardot Anatóliából. A Kárpát-medencében a kardok a középső bronzkor évszázadaiban, a Kr. e. 17. és 16. század folyamán tűnnek fel. A legkorábbi darabok kincsegyüttesekből ismertek. Közülük is kiemelkedik a benne lévő tárgyak mesteri megmunkálásával és gazdag díszítettségével a hajdúsámsoni leletgyűjtés. Az 1907-ben előkerült kincs egy kardot és 12, a kard pengéjére egy sorban elhelyezett harci baltát tartalmazott. A kard tömör markolatát geometrikus, a pengéjét mesteri módon kialakított spirál motívumokból szerkesztett mintázat díszíti.

A hajdúsámsoni kard és a vele rokon darabok formája eltér a vele egykorú, kréti és mükénéi kardok típusaitól. Az Égeikumban készített kardok keskeny, egyenes pengével kialakított, inkább szúrásra, dőfésre kiképzett darabok, míg a hajdúsámsoni kard kissé kiszélesedő, íveltebb vonalvezetésű pengéje vágásra és szúrásra egyaránt alkalmas. Mindez arra utal, hogy a Kárpát-medencében egy, a déli centrumoktól független műhely alakul ki, amely a speciális, helyi fegyverhasználati igényeknek megfelelő fegyvertípust fejleszt ki.

A hajdúsámsoni karddal rokon darabok legnagyobb számban a Kelet-Kárpát-medencéből és Dél-Skandináviából ismertek, ami arra utal, hogy a két térség között élénk kommunikáció zajlik a Kr. e. 2. évezred közepe táján. Noha térségünkben a kardok korán jelennek meg, a középső bronzkorban még viszonylag ritka fegyvernek számítanak. A korszak harcosainak fegyverzetét elsősorban különböző típusú harci balták és fososok, valamint 10–20 cm pengehosszú török alkotják. A harcosokat is ezek kíséretében temetik el, a kard ekkoriban sírokban nem fordul elő. Példányaik szinte kivétel nélkül kincsegyüttesekben (pl. Apa, Hajdúsámszon, Téglás), díszes fegyverek és ékszerek társaságában maradtak ránk.

Kardokat tartalmazó kincsek elrejtése a késő bronzkor időszakában is szokás marad – az ilyen depótelek legszebb képviselőit Északkelet-Magyarország tájairól ismerjük. Ekkoriban az ékszerekkel vagy más fegyvertípusokkal vegyes kincsek mellett a tisztán kardokat tartalmazó leletgyűjtések is gyakorivá válnak.

III.41

A „hajdúsámsoni kincs” díszített harci baltái
Középső bronzkor, Hajdúsámson-horizont (Kr. e. 1900–1700)
Hajdúsámson, Farkas Gábor birtoka: 1. bronzkincs (1907)
Ontott bronz, poncolt, karcolt
Nyakkorongos balta: H.: 19,5 cm; Sz.: 6,2 cm; 674 g
Nyélcsöves csákány: H.: 20,3 cm; Sz.: 5,4 cm; 499 g
Nyakkorongos balta: H.: 19,8 cm; Sz.: 6 cm; 627 g
DM Debrecen, IV. 89.5.1; IV.1907.12.05; IV.1907.12.07.

III.42

Nyélkaréjos harci balta
Középső bronzkor, Hajdúsámson-horizont (Kr. e. 1900–1700)
Kelebia, kincslelet része
Ontott bronz, poncolt, karcolt
H.: 16,2 cm
MNM Budapest, 62.1936.1.

III.43

Díszített madár alakú csörgő
Középső bronzkor, mészbetétes kerámia kultúrája (Kr. e. 1900–1600)
Királyszentistván, sírlelet (1934)
Karcolt, mészbetétes díszítésű kézzel formált kerámia
H.: 15 cm
LDM Veszprém, 54.51.155.

III.45

Díszített madár alakú csörgő
Középső bronzkor (Kr. e. 1900–1600)
Tiszaug-Kéménytető, tell-településről (1924–1934)
Karcolt díszítésű, kézzel formált kerámia
M.: 7,2 cm
KJM Kecskemét, 55.20.57.

III.44

Díszített emberi lábakon álló tál (oltár?)
Középső bronzkor, Gyulavarsánd-kultúra (Kr. e. 1900–1600)
Túrkeve-Terehalom, tell-településről (1985–1995)
Bekarcolt és besimitott díszítésű, kézzel formált kerámia
H.: 19,4 cm; M.: 4 cm
DJM Szolnok, 91.4.41.

III.46

Mészbetétes díszű tál
Középső bronzkor, Vátya-kultúra (Kr. e. 1900–1600)
Kunszentmiklós (1970)
Karcolt, mészbetétes díszítésű, kézzel formált kerámia
M.: 9,7 cm; Átm. (perem): 25 cm; KJM Kecskemét, 85.9.39.

i 47–57, 60: Középső bronzkori aranyművesség

Az arany a bronzkori ember számára is rendkívüli jelentőséggel bír, varázslatos jelentéssel felruházott anyag volt. A középső bronzkortól kezdődően a korábbi korszakokhoz képest hatalmas mennyiségű, feltehetően zömében erdélyi, mosott arany került forgalomba. Ez a rendkívül jó minőségű aranytípus az anyagvizsgálatok tanúsága szerint Európa-szerte felhasználásra kerül, és a korszak csererendszereinek láncolatán keresztül a műkénéi világ királyságaiba, onnan pedig az egyiptomi és az elő-ázsiai központokba is jut belőle.

A Kárpát-medencéből ismert középső bronzkori aranytárgyak nagy része ékszer, főként jellegzetes, csónak alakú hajkarikák, halántékot díszítő aranykorongok és spirál alakú, ruhát díszítő csüngő vagy nyakláncok tartozékai. A legtöbb ilyen korú aranytárgy a Tiszától keletre eső tell-kultúrák territóriumaiából, illetve az erdélyi Wietenberg-kultúra térségéből ismert. Az arany ékszerek zöme ún. csónak alakú hajkarika. Különböző méretű típusaikat egyaránt használták férfiak és nők: sírokban előkerülő példányaik alapján előkelő személyek akár 10–20 ilyen ékszert is hajukba fonhattak. Az ország területén élő bronzkori közösségek majd mindegyikében a női viselet fontos része a sapka-, fátyl-, vagy pártaszerű, bronz- és aranyveretekkel kivart fejdísz. Ilyen fejdíszalkotórészei lehetnek azok az aranykorongok, amelyek Ottlakán kerültek elő. Ezek a darabok díszítésükben eltérnek a többi hasonló aranykorongtól: rajtuk egyes értelmezések szerint rituális szeretkezésben összeolvadó emberpár és két ágaskodó állatot, feltehetően lovat ábrázoló figura ismerhető fel. Egyszerűbb díszítésű, de hasonló korongok kerültek elő a somogyomi kincsben is, ám itt a hajfonatkarikák, a ruha fonataira varrható spirálcsövecskék és apró aranygyöngyök kísérték őket. Ugyanilyen tárgyakat tartalmazó készletet ismerünk egy Polgár határában feltárt, a fűzesabonyi kultúrához sorolható síregyüttesből is. Itt a darabok egy idősebb nő csontvázán, pontos viseleti összefüggésben voltak megfigyelhetők.

Új kategória a korszakban a nemesfémből készült fegyver, amelynek európai viszonylatban is kiemelkedő lelete az erdélyi Cőfalván 1840-ben előkerült, aranyból készült harci baltákat és ékszereket tartalmazó kincsegyüttes. Az egykor 9 aranybaltából – közülük az egyik emberi alakokkal és geometrikus mintázattal volt díszítve –, aranykorongokból, hajfonatkarikákból és aranyrögökből álló leletegyüttes megmaradt darabjait a bécsi Kunsthistorisches Museum őrzi.

III.47, balra lent

Hármas csónak alakra formált, gazdagon díszített hajkarikák Középső bronzkor (Kr. e. 2000–1500) Ismeretlen erdélyi lelőhely Véssett díszítésű, domborított aranylemez Átm.: 5,5 cm és 8,2 cm MNM Budapest, 64.4.3; 64.4.16.

III.48, jobbra és a túloldalon fent

Domború lemezkorongok Középső bronzkor (Kr. e. 2000–1500) Ottlaka, kincslelet Szélein perforált, poncolt aranylemez Átm.: 13,5–15,4 cm MNM Budapest, 100.1903.1–2; 103.1908.

III.49

Kettős csónak alakra formált, díszített és díszítetlen hajkarikából álló kincs Középső bronzkor (Kr. e. 2000–1500) Tiszasüly, kincslelet, bizonytalan leletösszefüggésből (1893)

Karcolt, poncolt díszítésű, domborított aranylemez Nagy: Átm.: 6,4 cm; Kisebbek: Átm.: 2,4–3,1 cm MNM Budapest, 50.1896.

III.50, itt és a túldalalon
Plasztikus díszű korongokból, hajkarikából, gyöngyökből,
spirálcsövekből és arany nyersanyagöblő álló kincslet
Középső bronzkor, Hajdúsámon-horizont (Kr. e. 2000–1700)
Somogyom, kerámiaedényben (1880)
Domborított aranylemezek, tömör arany öntvények
Nagy korongok: Átm.: 5,8–6,9 cm; Kisebb korongok: Átm.: 3,2–3,6 cm
Öntecs: H.: 3,4 cm; Lemezgyöngyökből álló nyaklánc: Gyöngyök: Átm.: 0,3–0,5 cm
Arany spirálcsövekből álló lánc: Spirálcsövek: Átm.: 0,4 cm
MNM Budapest, 180.1880.1–29.

III.51
Aranygyöngyökből és spirálból álló nyaklánc
 Feltehetőleg középső bronzkor (Kr. e. 2000–1500)
 Erdély, ismeretlen lelőhely
 Tömör arany öntvény
 Átm. (gyöngyök): 0,25–1 cm; 17,8 g
 DM Debrecen, Bc 9.

III.52
Agyagedénybe rejtett, kettős csónak alakú hajkarikából álló kincs
 Középső bronzkor, Koszider-horizont (Kr. e. 1700–1500)
 Kengyel, kincslelet edényben (1957)
 Hajkarikák: Aranylemezről domborított; Átm.: 2,5–4,6 cm
 Korsó: Karcolt díszű, kézzel formált kerámia; M.: 9,2 cm
 MNM Budapest, 57.38.1–9.

A mészbetétes edényeket készítő közösségektől nyugatra, a Fertő tó vidékén és a mai Vas megye területén csontvázas rítussal temetkező csoportok emlékműveit ismerjük (Gáta-kultúra). A kis sírszámú temetőket használó közösségek vezetőit fatörzsből vájt koporsókba, speciális kétfülű ivóedényeikkel, nyakukban súlyos bronz nyakperecekkel, halántékukon arany hajkarikákkal, kezük ügyében fekvő törökkel együtt temetik el. Viseletük, temetkezési szokásaik és tárgyaik arra utalnak, hogy e népesség a mai Alsó-Ausztria és

Bajorország közt húzódó Duna menti térség lakóival tart fenn szoros kapcsolatot.

Az 1700-as évektől kezdődően ismét látványos átalakulás figyelhető meg a Kárpát-medencei régészeti leletanyagban. Ezt az időszakot egy mára szinte teljesen elpusztult tell-településről (Dunaújváros-Koszider padlás) Koszider-horizontnak nevezik. A korszak legszembetűnőbb jelensége az, hogy az egymástól karakteresen elváló regionális kerámiastílusok fokozatosan egybemosódnak, amelynek nyomán egységes, a korábbi

III.53, lent
Ovális, plasztikus díszű bikafejes karperec
 Kora vitatott, középső bronzkor (Kr. e. 2000–1500)
 vagy kora vaskor (Kr. e. 900–800)
 Marosvásárhely (1902)
 Tömör, öntött arany, ezüstberakással; Átm.: 6,9–10,8 cm; 611,84 g
 MNM Budapest, 58.1902

III.54, fent
Ovális, plasztikus díszű bikafejes karperec
 Kora vitatott, középső bronzkor (Kr. e. 2000–1500)
 vagy kora vaskor (Kr. e. 900–800)
 Erdély, ismeretlen lelőhely, szörvány
 Tömör, öntött arany; Átm.: 5,9–9 cm
 MNM Budapest, Ó158.

i 53–57: Bikafejben és holdsarló alakban végződő arany karperecek

A Kárpát-medencei térség őskorának látványos kivitelezésű, ám máig vitatott korú darabjai azok a súlyos, gondosan kidolgozott arany karperecek, amelyek végződésük alapján két csoportra, bikafejes, illetve holdsarló alakban végződő típusra bonthatóak. Mivel szinte mindegyik leletösszefüggés nélkül került múzeumba, pontos keltezésük nehezen meghatározható.

A bikafejes – kivétel nélkül erdélyi területekről ismert – darabokat a korábbi kutatás az erdélyi Wietenberg-kultúrában elterjedt meanderdíszek alapján középső bronzkorinak határozta meg. Viseleti módjuk kérdéses, mivel kis átmérőjük és a belsejükbe vésett díszítés arra utal, hogy ezeket nem karperecként, hanem más módon használhatták reprezentációs célokra. Újabban a hasonló, állati fejekkel díszített ékszerek Kaukázus-vidéki, sztyeppei és elő-ázsiai előfordulása alapján egyre inkább a kora vaskori keltezés válik elfogadottá. Ezt az elképzelést támasztja alá, hogy ilyen alakú karperecek tűnnek fel a perszopoliszí palota reliefsjein is, ahol a lüd nép küldöttsége ad át hasonló darabokat a perzsa uralkodónak. Hasonlóan megosztja a kutatást a holdsarló alakban végződő karperecek pontos időrendi hovatartozásának és kapcsolatrendszerének a megítélése is. Díszítésük alapján kezdetben ezeket is a középső bronzkorba sorolták. Újabban a csillagmotívumok, hullámvonalak és holdsarló alakú végzések egyre több esetben bukkannak fel kora vaskori, kaukázusi és balkáni tárgyakon, így esetükben is valószínűsíthető a vaskori gyártás.

Ákár a bronzkori, akár a vaskori keltezést fogadjuk el, a tárgyak kivitelezése, nagy súlya, eurázsiai térségek felé mutató kapcsolatrendszere az őskori elit kiemelkedő hatalmi jelvényei, státuszhordozó tárgyai közé sorolja őket.

III.55

Holdsarló alakú végében kifelé, bordázott karperec
Kora vitatott, középső bronzkor (Kr. e. 2000–1500)
vagy kora vaskor (Kr. e. 900–800)
Dunavecse, szórvány (1872)
Domborított és poncolt díszű aranylemez
H.: 13,9 cm; 287 g
MNM Budapest, 1972.05.01.

III.56

Széles, holdsarló alakban záródó karperec
Kora vitatott, középső bronzkor
(Kr. e. 2000–1500) vagy kora vaskor
(Kr. e. 900–800)
Ismeretlen erdélyi lelőhely
(Kárász Géza gyűjteménye)
Poncolt és vésett díszítésű,
tömör arany öntvény
Átm.: 6,3 cm
MNM Budapest, 107.1893.

III.57

Holdsarló alakban záródó karperec
Kora vitatott, középső bronzkor
(Kr. e. 2000–1500) vagy kora vaskor
(Kr. e. 900–800)
Magyarbénye, szórvány (1879)
Vésett díszítésű, tömör arany öntvény
Átm.: 9 cm
MNM Budapest, 53.1180.

III.58

Bronz karterecs

Középső bronzkor (Kr. e. 1900–1700)

Abaujdecser-Békás-tó, szórvány

Öntött bronz, nagy mérete és súlya alapján feltehetőleg rituális, szimbolikus hasznátú tárgy lehetett
H.: 43 cm; V.: 4 cm; Átm.: 14 cm; 12 kg
HOM Miskolc, 2002.20.1.

III.59

Kar- és lábtekercekből álló kincslet

Középső bronzkor, Koszider-horizont (Kr. e. 1700–1500)

Pusztaszentkirály-Áporka (1876)

Lemezről készült és öntött bronz

Aszimmetrikus fejű kar- vagy lábperecek: H.: 26,8 cm és 34,9 cm
Spirálozott végű kar- vagy lábperec 1.: H.: 17,5 cm; 2.: H.: 14,8 cm; 3.: H.: 18,5 cm
Karpercektekercek: Átm.: 6,9 cm és 7,8 cm
MNM Budapest, 82.1876.

III.60, túldalton

Kettőspirál szélű, díszített korongokból álló kincs

Középső bronzkor, Koszider-horizont (Kr. e. 1700–1500)

Vattina, kincslet

Poncolt, közepén domborított, kétoldalt átlukasztott, szélén kettőspirál kialakítású aranylemez

Átm.: 6,8 cm; 23 db

MNM Budapest, 176.1910.

III.63, középen

Kettősbárd (labrűsz) miniatűr agyagmodellje
Középső bronzkor, Hatvan-kultúra
(Kr. e. 1900–1600)
Jászdózsa-Kápolnahalom, tell-településről (1966–1975)
Kézzel formált kerámia. A kétélű bárd az égei világban
fontos hatalmi és rituális szimbólum. Térségünkben csak
agyagból és kőből készült modelljei ismertek.
H.: 6 cm
DJM Szolnok, 91.1.78.

III.64

Kenyéridő
Középső bronzkor (Kr. e. 1900–1500)
Kenyéri, magánygyűjtés, terepbejárás (1965)
Kézzel formált, bepecsételt díszű kerámia. Ún. kenyéridő. Az Észak-
Olaszországban és a Közép-Duna-medencében elterjedt tárgytypus
feltehetően egy meghatározott termékhez kapcsolódó „szállítóle-
vel” lehetett. Az agyagból vagy kőből készített tárgy felületén lévő
jelek, a speciális árú típusot és mennyiségét jelölhette.
H.: 7,2 cm; Sz.: 2,7 cm; V.: 2,9 cm
SM Szombathely, Ó.81.4.1.

III.65, balra fent

Csésze futóspirális motívummal
Középső bronzkor,
Gyulavarsánd-kultúra (Kr. e. 1900–1700)
Berettyóújfalú-Herpály, Földvárhalom tell-településről
Kézzel formált, fényezett kerámia, díszítése az erdélyi
Wietenberg-kultúra jellegzetességeit hordozza
M.: 7 cm, DM Debrecen, leltározatlan

III.66

Csőtalpon álló, bütyökdiszes korsó
Középső bronzkor, Koszider-horizont
(Kr. e. 1600–1500), Tiszakeszi-Szódadomb (1900)
Kézzel formált, fényezett kerámia
M.: 15,8 cm, HOM Miskolc, 53.431.9.

III.67, fent középen

Árkok bütykökkel díszített bögre
Középső bronzkor, Füzesabony-kultúra
(Kr. e. 1900–1600)
Tiszadob, ajándék (1884)
Kézzel formált kerámia
M.: 10,9 cm; Átm. (perem): 10,1 cm
JAM Nyíregyháza, 57.355.1.

III.68

Ferde árkolással, „turbántekercsel” díszített hasú korsó
Középső bronzkor, Füzesabony-kultúra (Kr. e. 1900–1600)
Gelej-Kanalas dűlő, sírlelet
Kézzel formált, fényezett kerámia
M.: 11 cm; Átm. (perem): 10 cm
HOM Miskolc, 71.7.45.

III.69, jobbra fent

Ferde árkolással, „turbántekercsel” díszített hasú bögre
Középső bronzkor, Füzesabony-kultúra (Kr. e. 1900–1600)
Nyíregyháza-Bujtos, szórvány
Kézzel formált kerámia
M.: 8,8 cm; Átm. (perem): 12,7 cm
JAM Nyíregyháza, 57.396.17.

III.61

**Emberi lábakon álló, tölcséres
nyakú, felfüggeszthető edény**
Középső bronzkor, Vataya-kultúra
(Kr. e. 2000–1700)
Iváncsa (1934)
Karcolt díszítésű, kézzel formált,
fényezett kerámia
M.: 10,5 cm; Átm. (perem): 9,5 cm
MNM Budapest, 64.1936.1.

III.62

Emberi lábakon álló edény
Középső bronzkor eleje (Kr. e. 2000–1800)
Tószeg, tell-településről szórvány
Karcolt díszítésű, kézzel formált, fényezett kerámia
M.: 7 cm
MNM Budapest, 31.1948.37.

III.70

Árkok bütykökkel díszített, „svédiszak” alakú tál
Középső bronzkor, Koszider-horizont (Kr. e. 1600–1500)
Ismeretlen lelőhely
Kézzel formált kerámia
M.: 7,5 cm; Átm. (perem): 24 cm
KJM Szentes, 55.116.1.

III.71

Díszített tál
Kora bronzkor, Ottomány-kultúra (Kr. e. 2100–1900)
Túrkeve-Terehalom, településlelet (1985–1995)
Karcolt díszítésű, kézzel formált kerámia
Átm. (perem): 13 cm
DJM Szolnok, 91.4.48.

stílusok leglátványosabb megoldásait felhasználó fazekasság terjed el a Fertő-vidéktől a szatmári térségig húzódó területeken. Hasonló változás történik a temetkezési rendben is: az előző évszázadokban területenként egységes, változatlan formában alkalmazott halotti rituálét heterogén, egy temetőn belül gyakran többféle rítust is alkalmazó szokásrend váltja fel (pl. Bodrogszerdahely, Csanytelek-Palé).

A települések világában is átalakulás figyelhető meg: sok, addig virágzó tellt elhagynak lakói (Nagykőrös-Földvár, Berettyóújfalú-Herpály), de ismerünk olyan telleket is, amelyeket ekkor alapítanak (Alpár-Várdomb). A korszak végére, hozzávetőleg Kr. e. 1600 és 1500 körül azután a tellek mindegyikét felhagyják – a tell-kultúrák világa véget ér.

A tell-települések és a hozzájuk kapcsolódó civilizáció megszűnésének oka máig a régészettudomány megoldatlan kérdése. A Koszider-horizontban megfigyelhető változásokat, a tell-települések pusztulását a magyar kutatás sokáig egy nyugat felől érkező nép (halomsíros kultúra) támadásával hozta összefüggésbe, a földbe kerülő kincseket a menekülő egyének és embercsoportok elrejtett, hátrahagyott javaiként értékelte.

Mára a Koszider-horizontot sokkal összetettebben

ítélik meg a kutatók. A megszorodó és pontosabbá váló ásatásoknak köszönhetően kiderült, hogy a tell-települések legfelső, a Koszider-horizonttal egykorú lakószintjein nincsen nyoma egységes pusztulási horizontnak. A tellek jelentős része változatlan formában él tovább a Koszider-horizontban, a kora bronzkor folyamán alapított, több száz éves temetők egy részét tovább használják (pl. Szőreg, Dunaújváros-Duna-dűlő), a változás csak a korábbi konzervatív rítuselemek használatának fellazulásában figyelhető meg. A fazekasságban megjelenő új formák arra utalnak, hogy a helyi identitások hangsúlyozása helyett egy nyitott, minden hatást befogadó és egybeolvasztó stílus válik uralkodóvá.

A középső bronzkori változásokról újabb kialakított modellek szerint a korszak arculatát több hatás együttese formálhatta. Fontos befolyásoló tényező, hogy a kora bronzkor idején jellemző hűvösebb, csapadékosabb időjárást a Kr. e. 2. évezred elején felmelegedés követte, ami optimális lehetőséget biztosított új, innovatív mezőgazdasági módszerek – például új gabonafajok és hüvelyesek termesztése, talajjavítás – bevezetésére. Ezzel párhuzamosan a gazdagodó és megerősödő közösségek egyre összetettebb fogyasztási

igényei utat nyitnak a kapcsolatok bővülésének is.

III.72

Körülárokolt bütykökkel díszített tál
Középső bronzkor, Füzesabony-kultúra (Kr. e. 1900–1600)
Gelej-Kanalas dűlő, sírlelet
Kézzel formált kerámia, fényezett
M.: 8,6 cm; Átm. (perem): 22 cm
HOM Miskolc, 53.396.1.

III.73

Egy bronzkori település bütykökdiszes edényei
Középső bronzkor, Koszider-horizont (Kr. e. 1600–1500),
Hatvan-kultúra (Kr. e. 1900–1700)
Jászdózsza-Kápolnahalom, tell-településről (1944, 1966–1975)
Kézzel formált, fényezett kerámia
M.: 9,8–20 cm
DJM Szolnok, 61.176.2; 77.1.450; 83.1.7; 91.1.32; 91.1.38; 91.1.76.

A korszak erősödő elitjei távolabbi világok képviselőivel építenek ki intenzív kapcsolatokat. Ennek eredményeképpen alakul át a fazekasstílus, kezdenek el feloldódni a korábbi konzervatív temetkezési rítusok, és jelennek meg új fémtárgyak és fémművességi technológiák. Ebben az összefüggésben a Koszider-horizontot a középső bronzkor folyamán megindult népességnövekedés és életszínvonal-emelkedés betetőzésének tekinthetjük.

A tellek megszűnése is ebbe a folyamatsorba illeszkedik. A kedvező környezeti feltételeknek köszönhetően gyorsan gyarapodó népesség fenntartása egy idő után valószínűleg egyre nehezebb lett. Az egyes régiók elérték fenntarthatóságuk határait, és a megnövekedett létszámú populációt lehetetlen volt eltartani a telkekhez kapcsolódó territóriumokon belül. A szomszédos közösségek – talán főnökségek vagy klánok – között egyre több konfliktus alakulhatott ki a még művelhető és legeltethető területek, illetve más környezeti erőforrások birtoklásáért. Mindezek mellett a Kr. e. 2. évezred közepén a korábbi időszakhoz képest kedvezőtlenre fordult az éghajlat is, ami egy állandósuló stresszhatás lehetett az amúgy is érzékeny társadalmi és gazdasági rendszerek számára. Az így kialakult krízishelyzetben a telteken élő közösségek is szétestek, a korábbi elit elvesztette hatalmát és befolyását, aminek

eredményeképpen új társadalmi formációk, politikai közösségek jöttek létre. A válságra a kiutat egy olyan gazdálkodási rendszer és a hozzá kapcsolódó társadalmi szervezet jelentette, amelyet közép-európai eredetű közösségek honosítottak meg a Dunántúlon, majd az Alföldön (halomsíros kultúra). Mindezen változások eredményeképpen a Kr. e. 16. század folyamán a tell-települések fokozatosan megszűntek, a hozzá kapcsolódó ősi kultúra pedig gyökeresen átalakult.

A középső bronzkor és a Koszider-horizont látványos régészeti forrásanyagát képezik a bronz- és aranytárgyakat tartalmazó kincsegyüttesek. A korábbi magyarországi régészeti kutatás az ilyen típusú leletek földbe kerülését háborús helyzetekhez kapcsolta, mára azonban sokkal inkább elterjedt az a nézet, amely szerint a kincseket fogadalmi felajánlásként, áldozatként rejtették el. Az értékes fémtárgyakat rejtő kincsek elrejtésének (szakszóval: deponálásának) gyakorlatát legkorábban a kora bronzkor elején figyelhetjük meg, amikor tucatjával kerülnek a földbe nyéllyukas baltákat tartalmazó együttesek (pl. Vargyas, Dunakömlőd). A Kr. e. 2000–1900 körüli évektől kezdődően a korábbiaknál látványosabb, összetettebb kincsek kerülnek feláldozásra. Ugyanettől az időszaktól jól látható különbségek alakulnak ki a különböző tájak fémművességének forma-

III.74

Hamvasztásos temetkezés edénymellékletei
Középső bronzkor, dél-dunántúli mészbetétes kerámia kultúrája (Kr. e. 1900–1700)
Kaposvár-61-es elkerülő út 2. lelőhely, sírleletek
Mészbetétes díszítésű, kézzel formált kerámia
1.: M.: 21,5 cm; Átm. (perem): 26 cm
2.: M.: 14,8 cm; Átm. (perem): 13,5 cm
3.: M.: 6,3 cm; Átm. (perem): 5,4 cm
RRM Kaposvár, 98.102.191.23; 98.102/251.3.9.

III.75, fent középen

Korongosfejű dísztűpár
Középső bronzkor (Kr. e. 1900–1500)
Gáta, sírlelet
Bekarcolt, geometrikus díszítésű bronzlemez
Átm. (korong): 6–6,2 cm; H.: 18–19,5 cm
HM Mosonmagyaróvár, 56.13.5–6.

III.76

Fémmarkolatós tör
Középső bronzkor eleje (Kr. e. 2000–1800)
Szentgál, szőrvány (1932)
Nitszegekkel felerősített külön ontott markolat, ontott kalapált penge
H.: 19,9 cm
MNM Budapest, 56.23.1.

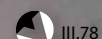
III.77

Hamvasztásos temetkezés edénymellékletei
Középső bronzkor, észak-dunántúli mészbetétes kerámia kultúrája (Kr. e. 1900–1700)
Kaposvár-61-es elkerülő út 2. lelőhely, sírleletek
Mészbetétes díszítésű, kézzel formált kerámia
Ovális szájú, csücskös peremű füles tál: M.: 8 cm; Átm. (perem): 15–18 cm
Ovális szájú, csücskös peremű füles tál: M.: 6,5 cm; Átm. (perem): 12,5–14,5 cm
Amfora alakú edényke: M.: 12,2 cm; Átm. (perem): 9,8 cm
Füles tálka: M.: 6,7 cm; Átm. (perem): 11,5 cm
Kicsinyített, urna alakú edény: M.: 11,5 cm; Átm. (perem): 10,8 cm
Bágy: M.: 6,5 cm; Átm. (perem): 6 cm
Felfüggeszhető edényke: M.: 8 cm; Átm. (perem): 6,3 cm
RRM Kaposvár, 98.102.191.23; 98.102.191.24; 98.102.191.25; 98.102.191.26

világa között és a deponált leletek összetételében is. A Dunántúl központi részén egy helyi elemeket használó fémművészeti hagyomány fejlődik ki (Tolnanémedi típusú kincsek). Az itt földbe kerülő kincsegyüttesek elsősorban ékszereket és meglepően kevés fegyvert tartalmaznak. Az Alföld keleti területein ugyanakkor díszes bronzfegyverekből, ékszerekből, gyakran aranytárgyakból álló kincseket rejtettek el (hajdúsámsoni típusú kincsegyüttesek). Ez a gyakorlat megváltozni látszik a Koszider-horizontban. A Dunántúlon és az Alföldön –

habár utóbbi helyen a díszes fegyvereket és ékszereket tartalmazó kincsek továbbra is megmaradnak (pl. Tég-lás, Zajta) – feltűnik egy újfajta módon összeválogatott „depótípus” (koszideri típusú kincsegyüttesek). Ezek sokszor szándékosan széttrött tárgyakat tartalmaznak, gyakoriak bennük bronz nyersanyagtömbök és olyan új, addig ismeretlen eszközök is beléjük kerülnek, mint a sarló, a tokosbalta és a szárnyasbalta.

III.78

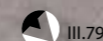
**Hamvasztásos temetkezés edénymellékletei
Középső bronzkor, észak-dunántúli mészbetétes
kerámia kultúrája (Kr. e. 1900–1700)**

Kaposvár-61-es elkerülő út 2. lelőhely, sírleletek
Mészbetétes díszítésű, kézzel formált kerámia
Ovális szájú, csücskös peremű fülös tál: M.: 8 cm; Átm. (perem): 15–18 cm
„Emeletes edény” fedővel: Edény: M.: 3,5 cm; Átm. (perem): 6 cm;
Fedő: M.: 12,7 cm; Átm. (perem): 6,2 cm
Amfora alakú kis edény: M.: 12,2 cm; Átm. (perem): 9,8 cm
Talpas tálka, peremén madárfej alakú csücskökkel: M.: 9 cm;
Átm. (perem): 12,9–13,5 cm
Teknőpáncélt formázó agyagtárgy: H.: 11 cm; Sz.: 9,1 cm
Ovális tál: M.: 9,5 cm; Átm. (perem): 21,5–24 cm
Bögre, füle hiányzik: M.: 6,5 cm; Átm. (perem): 6 cm
RRM Kaposvár, 98.102./568.84.1–2, 18, 48, 104, 114; 53.1–2.

i 74, 77–82: Mészbetétes edények

A dunántúli mészbetétes edények kultúrájának kerámiaja az egyik leglátványosabban elkészített őskori kerámiaedény. A vastag fehér mészbetéttel felvitt díszítések, a finom, vékony falú, csilllogóra felfényezett, harmonikus formájú edények különleges vizuális élményt nyújtanak, nem csoda hát, hogy a 15. században Mátyás király antik tárgyakat tartalmazó gyűjteményébe is feltehetőleg bekerültek ilyen darabok. A magyar őskorkutatás már a 19. század derekán kiemelt figyelmet szentelt a különleges minőségű edényformáknak, és reprezentatív publikációkban igyekezett őket bemutatni a régészet iránt érdeklődő európai közönségnek. A karakteres edényművészetnek Rómer Flóris a pannon kultúra nevet adta. A szokatlan formavilágra és az edények finom ízléssel felvitt, harmonikus díszítésére a kísérletező kedvű pécsi Zsolnay-porcelánmanufaktúra is felfigyelt az 1870-es években, és egy különleges, a bronzkori mészbetétes edények formáit és díszítéseit idéző edénykollekciót dobott a piacra „Pannónia sorozat” néven. A mészbetéttel díszített dunántúli edények nemcsak az újabb korokban örvendtek népszerűségnek: a középső bronzkorban a Tisza- és Berettyó-vidéki tell-településeken hasonló edények tucatjai kerültek elő a helyben használt fazekastermekkel együtt. Az import darabok egy része – talán valamilyen speciális áruféle csomagolóeszközeként, „göngyölegeként” – közvetlenül a Dunántúlról kerülhetett a kelet-magyarországi tellekre. A különlegesen díszített edények legszebb példányait a Dunántúlon síregyüttesekből ismerjük. Az újabb elemzések arra utalnak, hogy a sírokba helyezett mészbetétes edények egyes díszítőmotívumai az adott közösség számára jól értelmezhető szimbólumok lehettek és a halott nemére, korára, esetleg szociális helyzetére utaltak.

III.79

**Hamvasztásos temetkezés edénymellékletei
(a kúpos aljú, miniatűr edények csak sírokban
fordulnak elő)**

**Középső bronzkor, észak-dunántúli
mészbetétes kerámia kultúrája (Kr. e. 1900–1700)**
Kaposvár-61-es elkerülő út 2. lelőhely, sírleletek
Mészbetétes díszítésű, kézzel formált kerámia
Korsók: M.: 10,5–11,5 cm; Átm. (perem): 6,5–10,8 cm
Kúpos aljú kis edények: M.: 3,5–4,5 cm; Átm. (perem): 3 cm
RRM Kaposvár, 98.102./568.39, 41, 45, 24, 64, 66, 69, 77, 113.

III.80

Mészbetétes díszítésű edények
Középső bronzkor, mészbetétes kerámia kultúrája
(Kr. e. 1900–1700)
Veszprém, Zala, Bács-Kiskun megye
Karcolt, mészbetétes díszítésű kézzel formált kerámia
M.: 4,4–19,5 cm; Átm. (perem): 3,7–18,6 cm
LDM Veszprém, TGYM Nagykanizsa, KJM Kecskemét

III.81

Vízi madár alakú,
mészbetétes csörgők
Középső bronzkor, észak-dunántúli
mészbetétes kerámia kultúrája
(Kr. e. 1900–1700)
Kaposvár–61-es elkerülő út 2. lelőhely, sírlelet;
Siófok–Balatonszéplak–Vadkacsás, sírlelet (1968)
Mészbetétes díszítésű, kézzel formált kerámia
H.: 7,5–19 cm; M.: 5,9–10 cm
RRM Kaposvár, 75.52.6; 98.102./840.1–2;
98/102.283.27–28; 98.102/183.44.

III.82

Mészbetétes díszű edények temetkezéséből
Középső bronzkor, dél-dunántúli mészbetétes
kerámia kultúrája (Kr. e. 1900–1600)
Dárda, Csúza, Szébény, sírleletek
Karcolt, mészbetételtel díszített, kézzel formált kerámia
M.: 4,3–14,5 cm; Átm. (perem): 7–14 cm
JPM Pécs, 304/1–2; 304/4; 8/39–1939; 8/85–1939; 5/20–1943;
5/21–1943; 5/34–1941; 5/46–1943; 5/50–1943.

III.83

Női alakot ábrázoló
agyagplasztikák
Középső bronzkor vége – késő
bronzkor eleje (Kr. e. 1600–1400)
Vinča, szövány
Karcolt, mészbetétes díszítésű,
kézzel formált kerámia
M.: 6,8 cm
MNM Budapest, 8.1950.41.

III.84

Női alakot ábrázoló
agyagplasztikák
Középső bronzkor vége – késő
bronzkor eleje (Kr. e. 1600–1400)
Ismeretlen lelőhely, Al-Duna vidéke
Karcolt díszítésű,
kézzel formált kerámia
M.: 9,5 cm
MNM Budapest, 52.1952.3.

Késő bronzkor – a táguló horizontok világa

A Koszider-horizontban kibontakozó változások a következő évszázadban gyökeres átalakuláshoz vezetnek. A középső bronzkori temetőkhöz képest kevesebb a kiemelkedő gazdagságú sír, nincsenek feltűnően centrális helyzetű települések – úgy tűnik, hogy a korszakban a korábbinál kevésbé hierarchizált társadalmi szerveződéssel lehet számolni. Új jelenség a gazdag női temetkezések megszorodása (Tápé), ami a női szerepek felértékelődésére, átformálódó társadalmi értékrendre utalhat. Folyamatosan emelkedik a fegyveres sírok aránya is, egyre többször kerül értékes kard, tör, harci csákány, bronzból öntött nyílhegy mellékelve a férfiak sírjába, ami a harcos szerep hangsúlyosabbá válását mutatja.

A telkek használata megszűnik, a hozzájuk kapcsolódó települési rendszert nagyobb kiterjedésű, több tucat épületből álló, faluszerű, és kisebb, néhány családi és gazdasági egységet magában foglaló, tanyaszerű településekből álló hálózat váltja fel. A korábbi kéthelyiséges, egy-egy család befogadására kialakított házakat 25–30 méter hosszú, csarnokszerűen kialakított, 15–20 embert és az állatállomány értékesebb részét is befogadni képes épületek váltják fel (Dunakeszi-Székesdűlő, Óföldsék). A települések erődítmelenek és olyan területeken is megjelennek, amelyeket a korábbi időszakban egyáltalán nem laktak. Valószínűleg egy közép-európai gyökerű extenzív, irtásos földművelésen és nagyállattartáson alapuló mezőgazdasági szisztéma terjed el, amely jobban alkalmazkodik a megváltozó éghajlati adottságokhoz, mint a tell-kultúrák által kifejlesztett gazdálkodási rendszerek.

Mindezekkel párhuzamosan egy újfajta kerámia-stílus jelenik meg (halomsíros kultúra), amelynek kapcsolatai elsősorban a Dunától nyugatra eső területek felé mutatnak. A halomsíros típusú kerámiaanyagban, főként az Alföld vidékén nagyon sok olyan elem marad fenn, amely a korábbi tell-kultúrákat idézi (pl. Hajdúbagos-, Rákóczi-falva-csoport). Mindez arra utal, hogy a telkek egykori lakói megváltozott anyagi kultúrával, átalakuló szociális viszonyok és új gazdasági rendszerek keretei közt, de tovább élnek a késő bronzkorban.

A halomsíros kerámia-stílus edényei egyaránt megjelennek a továbbélő középső bronzkori közösségek temetőiben (pl. Dunaújváros-Duna-dűlő) és az újonnan keletkezett, valószínűleg közép-európai migráns csoportokhoz köthető temetőkhöz (pl. Nagydém-Középrépuszta) és településeken (Ordacsehi-Bugaszeg) is. Érdekes és tisztázatlan kérdése ennek az időszaknak az, hogy milyen mértékben, illetve milyen formában számolhatunk bevándorlással. Úgy tűnik – ha a korábbi elképzelésnél jóval kisebb számban is –, hogy a Koszider-horizonttól kezdődően nyugati

irányból érkező közösségek jelennek meg a Dunántúlon, majd nem sokkal később az Alföld bizonyos területein. A bevándorlás mértékét nehéz megítélni, ám a legvalószínűbb, hogy kisebb, jól szervezett, mobil csoportok szivárognak be folyamatosan a Kárpát-medence területére. Az általuk közvetített gazdálkodási és szociális minták azután gyorsan átszínezik a válságjeleket mutató tell-kultúrák világát.

A halomsíros kerámiával jellemezhető időszakban kibontakozó tendenciák a Kr. e. 14–12. századra gyökeresen alakítják át Európa és a Kárpát-medence központi térségeinek régészeti arculatát. Olyan új ideológia és szociális keretek formálódnak, amelyek egészen a vaskor végéig meghatározzák az európai társadalmak karakterét. Megváltozik a településmód, hatalmas erődített települések épülnek ki; többszörösére nő a feldolgozott és felhasznált bronz mennyisége, tömegével állítanak elő fegyvereket és eszközöket. Mindezek mellett átalakul a társadalmi elit önképe, egyre nagyobb hangsúlyt kap benne a háború, a harc; soha nem látott mértékben kerülnek feláldozásra bronz- és aranytárgyak meghatározott szabályok szerint összeválogatott együttesei. A bronzkor korábbi időszakára is jellemző volt a nyitottság, ám ettől a korszaktól kezdődően az európai térségek uralkodó elitjei között rendkívül összetett, ritualizált ajándékcsereken alapuló kapcsolati hálózat jön létre, amelynek szálain tárgyak, innovációk és emberek mozognak, gyakran kontinensnyi távolságokat áthidalva.

A Kárpát-medence anyagi kultúrája két régióval mutat szoros rokonságot ekkoriban. A Dunántúlon és a Tisza-vidék kerámia-típusainak és fémeszközeinek nagyobb része arra utal, hogy tulajdonosaik a halomsíros periódushoz hasonlóan továbbra is nyugat- és közép-európai központokkal (urnamezős stílus komplexum) tartanak fenn szorosabb kapcsolatot. A Tisza-vidéken emellett jelen vannak olyan tárgycsoportok is, amelyek tanúbizonysága szerint a Duna alsó szakasza mentén működő balkáni központok felé is nyitott ekkoriban vidékünk.

Szembeötlő sajátossága a korszaknak az, hogy egyre karakteresebben kezd elválni egy magát fegyverekkel és gyakran kiemelkedő gazdagságú temetkezésekkel meghatározó harcos közösség. Jelenlétük leglátványosabb jeleit a Bakony vidékéről ismerjük. Itt olyan halmok tucatjait tartalmazó sírmezők alakulnak ki, amelyekben kőlapokból készített sírkamrákban, karddal, törrel, harci késekkel, lándzsával és ivóedényekből álló készlettel eltemetett harcosok hamvait helyezik el (Bakonyszűcs-Százhalom, Farkasgyepű-Pöröserdő). Ugyanekkor a nyírségi és északkelet-erdélyi régióban is feltűnnek fegyverzetükkel eltemetett harcosok halomsírjai (Nyírkársz-Gyulaháza, Oláhlápos/Lápus), ám ezekben a térségekben a harcos elit presztízstárgyait képező fegyverek és ékszerek elsősorban gazdag fogadalmi

III.85
Nyelnyújtványos kard és részlete
Késő bronzkor, halomsíros kultúra
időszaka (Kr. e. 1500–1400 k.)
Vezseny és Martfű között a
Tisza-mederből, szőrvány (1959)
Öntött bronz, poncolt-véssett
H.: 75,2 cm
DJM Szolnok, 63.238.1.

III.86
Árktól bütykökkel díszített,
urnaként használt amfora
Késő bronzkor, alföldi halomsíros
kultúra (Kr. e. 1600–1400)
Egyek-Homokdűlő, sírlelet
Kézzelem formált kerámia
M.: 51,5 cm; Átm. (perem): 26 cm
JAM Nyíregyháza, 57.265.2.

III.87
Négy emberi lábón álló, urnaként használt edény
Késő bronzkor eleje (Kr. e. 1500–1400)
Zagyvapálfalva, sírlelet (1926–1927)
Kézzelem formált kerámia
M.: 15,3 cm; Átm. (perem): 14,9 cm
MNM Budapest, 54.1951.1.

III.88
Felhúzott fülű, kimetszett technikával
kialakított spirálokkal díszített csésze
Késő bronzkor, Felsőszőcs-kultúra (Kr. e. 1500–1300)
Ismeretlen lelőhely, Északkelet-Erdély (?)
Kézzelem formált kerámia
M.: 11 cm; Átm. (perem): 11,3 cm
KJM Szentes, 55.123.1.

III.89

Kettős spirális végű karperecből és rombusz átmetszetű karikákból álló kincs
Késő bronzkor (Kr. e. 1300–1100)
Bodrogkeresztúr, kincslelet
Karperec: diszú aranylemez és aranyhuzal
Karperec: H.: 17,5 cm
Karikák: Átm.: 3,2–6,6 cm
MNM Budapest, 44.1949.1–13, 15–16; 21.1944.1–8, 10–15, 18–19, 25–31, 34–36, 50, 51, 55.

III.90

Kettős csónak alakú hajkarikákból álló kincs
Késő bronzkor, Opály-horizont (Kr. e. 1300–1200)
Tarpa, kincslelet
Poncolt diszú aranylemez
Átm.: 4,5–5,6 cm
MNM Budapest, 58.36.1–10; 60.47.1.

III.91, itt és a túloldalon

Spirálcsőngökből, fülbevalókból, gyöngyökből és összekapcsolt karikákból álló kincs

Késő bronzkor (Kr. e. 1300–1100)

Szarvaszó, kincslelet

Spirálcsőngök: Póncolt díszű aranylemez

Epek: Átm.: 7,1 cm és 7,3 cm

Hányosak: Átm.: 6,1 cm és 5,9 cm

Hódsarló alakú fülbevalók: Póncolt díszű aranylemez

1.: Átm.: 3,3 cm; 2.: Átm.: 5 cm; 3.: Átm.: 6,3 cm

Gyöngyök: Aranylemezből domborított; Átm.: 0,3–0,6 cm

Összekapcsolt karikákból álló lánc:

Hajlított, bordázott, kalapált aranyhuzal; Átm.: 1,5–3 cm

MNM Budapest, 16.1848.

III.92

Borostyánkő gyöngysor

Késő bronzkor (Kr. e. 1100–1000)

Pötréte, kincslelet (további része egy 247 db bronztárgyból álló, ruhadíszeket és ékszereket tartalmazó együttes, mely feltehetően egy női ornátus része lehetett);
tőzégbányászás során előkerült lelet (1967)

250 darab, közepesen érett, különböző árnyalatú

barna borostyángyönggy

Legnagyobb: Átm.: 3,7–4,3 cm; V.: 1,9 cm; kisebbek: Átm.: 0,4 cm

GM Zalaegerszeg, 69.11.1.

ajándékok, depók, kincsek formájában kerülnek teaurálásra, elrejtésre. Az északkelet-magyarországi, kárpát-aljai és az északkelet-erdélyi régióban földbe kerülő, ópályi típusú kincsegyüttesek zöme fegyvereket és ékszereket rejt magában, és egy, a Dunántúlon látott harcos elithez hasonló ideológiával rendelkező társadalmi csoport térnyeréséről tudósít. A korszak tisztántúli fegyverkészletei eltérnek a dunántúli harcosok sírjaiban látottaktól: itt a domináns fegyvertípus a középső bronzkorban a Kárpát-medence keleti felében kifejlesztett nyakkorongos harcibalta, de egyre gyakrabban kerülnek a fegyvertárakba kardok is, köztük az Európában ekkortájt elterjedő nyélnyújtványos kardoknak egy speciális, hatalmas mennyiségben gyártott típusa (Nauell vagy Sprockhoff 2a típus).

Átszerveződő társadalomról tanúskodnak azok az ekkortájt emelkedő földvárak, amelyeket legnagyobb számban a dél-alföldi térségből ismerünk (pl. Pusztaföldvár-Nagytatársánc). A monumentális sán-

cokkal kerített, összetett kapuszerkezetű erődítések funkciója és keletkezésük körülményei egyelőre nem világosak; talán egy-egy felemelkedő klán vagy harcos család területiális központjai lehettek.

Az erődítmények megjelenésével párhuzamosan a Kr. e. 13–12. században soha nem látott módon nő meg a deponált tárgyak száma a Kárpát-medencében. Ez az ún. kurdi típusú kincsek földbe kerülésének időszaka. A Dunántúlon, az Északi-középhegységben és Kelet-Magyarországon kincsek százait rejtik el, sok közülük 50–60 kilogrammnyi tárgyat tartalmaz, darabszámuk elérheti a több ezret is. A korszak legnagyobb kincseit az Erdélyi-medence sóban és rézben gazdag zónáinak közeléből ismerjük, súlyuk néhány esetben meghaladhatja az egy tonnát, a bennük található tárgyak száma pedig akár 5000 is lehet (Mezőbánd/Band, Ispánlaka/Şpálnaca). Az együttesek zöme törött tárgyakat tartalmaz, sok bennük a nyersanyagrög is, és tucatjával tartalmaznak sarlókat, fűrészpengéket, tokosbaltákat.

III.93

Végtelenített huzalból hajlított,
paszományos végű hajfonatkarika pár
Késő bronzkor, urnamezős kultúra időszaka
(Kr. e. 1100–900)

Várvölgy-Nagyláz-hegy, teleplelet, 2. kincslelet része (2005)

Aranyhuzalból képzett, kalapált, sodort drótpaszomány

Átm.: 3–3,6 cm; 41,7 g és 40,5 g

BM Keszthely, 2012.1.1.2–3.

i 92: Borostyán a bronzkorban

A borostyán a neolitikumtól kezdődően nagy népszerűségnek örvendő, széles területeken elterjedt presztízsnyersanyagnak számított. A könnyen formálható és fényezhető, csillogó, fosszilis fenye gyanta egy ősi, talán már a paleolitikumban is használt útvonalon jutott el a Baltikumból a Földközi-tenger partvidékére, Itália, Görögország és Egyiptom területére. A dél-európai térség felé tartó borostyánút a mai Magyarország nyugati területén is keresztülvezetett. Az észak–déli irányú út közlekedés-földrajzi és stratégiai jelentőségére utalhat az, hogy a Dunántúlon húzódó szakasza mentén számos jelentős késő bronzkori és kora vaskori erődített település emelkedett (pl. Sopron-Burgstall, Velem-Szent Vid). A Dunántúlt meghódító rómaiak a borostyánút nyomvonalát Pannónia egyik meghatározó főútvárává építik ki. Az értékes nyersanyagból a bronzkorban elsősorban gyöngyök készülnek, de egy Angliában előkerült, borostyánból faragott csésze (Hove) példája arra utal, hogy más tárgytípusokat is készíthetnek belőle. A borostyángyöngyök főként sírok mellékleteiként ismertek, a középső bronzkor végétől azonban gyakran bronz- és aranykincsek tárgyai között is előfordulnak. A borostyán rituális jelentőségére utal az a tény, hogy a bronzkorban gyakori sírrablások az ebből az anyagból készült tárgyakat minden alkalommal érintetlenül hagyják.

III.94

Összetekert nyakperekéből álló kincs
Késő bronzkor (Kr. e. 1000–900)
 Várvölgy-Felsőszid, teleplelet, 1. kincslet
 Összetekert, egyik végén paszománydísz alakban záródó aranyhuzal nyakperek. Az egyik huzalra egy apró kék üveggöngy van felfűzve. Ez a darab a Kárpát-medence egyik legkorábbi ismert üvegtárgya.
 Átm.: 6,1–7,9 cm; 14 db
 MNM Budapest, 30.1927.

III.95

Paszományos végű nyakperekéből álló kincs
Késő bronzkor (Kr. e. 1000–900)
 Sziszek, kincslet
 Aranyhuzalból, kalapálással, sodrással kialakított, hurkos és paszománydísz alakban záródó nyakperek
 1.: Átm.: 17,3 cm; 2.: 16,2 cm; 3.: 15,8 cm
 MNM Budapest, 60.1879.1–2; 107.1893.2.

i 89–91, 93–100: Késő bronzkori aranyművesség

A Kárpát-medencében a középső bronzkorban tapasztalt aranygazdagság nem szűnik meg a késő bronzkorban, ám az aranytárgyak formavilága látványosan átalakul. A késő bronzkori aranyművességben világosan elválik egy dunántúli és egy kelet-Kárpát-medencei hagyományt hordozó műhelykör. A dunántúli körre inkább a geometrikus mintakincssel díszített, aranyfóliából készült ékszerek, ruhadíszek (pl. diadémok, korongok) és a vékony huzalokból font drót ékszerek (nyakperek, hajfonatkarikák), míg a keleti körre a kettős spirálkorongban végződő karperek, sűrűn bordázott díszű hajfonatkarikák és rombusz átmetszetű, egyszerű karikák a jellemzőek. Az erdélyi késő bronzkori fémművesség egészen különleges darabját képviselik a szarvaszói kincs lemezszalagból hajtogatott spirálkorongjai.

A késő bronzkori aranytárgyak formái és díszítései legtöbbször nagy területen elterjedtek, jól kirajzolva az aranytárgyakat birtokló elit kapcsolatainak hálózatát. A dunántúli tárgyakkal rokon darabok a mai Ausztria, Németország és Franciaország területéről ismertek, míg a Tiszántúlon készített, kettőspirál végű karperekkel rokonítható tárgyak Észak-Németországban és Skandináviában tűnnek fel.

Más esetben ép kardok kerülnek elrejtésre, nem ritkán 10–12 darab egyszerre (pl. Krasznokvajda, Recsk). Olyan, eddig nem gyártott reprezentatív tárgyak is megjelennek, mint a bronzlemezből készített lábvérték (Rinyaszentkirály), sisakok (Paks) és páncélok (Pázmándfalu), vagy a nehéz szövetek összekapcsolására hivatott díszes, ún. paszományos fibulák. Gyakorivá válnak a bronzedényeket tartalmazó kincsgyűttek is. Egyre világosabban érvényesül ebben a korban egy arra utaló tendencia, hogy ezeket a kincseket területenként és deponálási alkalmanként más és más rituális szabályrendszereket követve, meghatározott előírások szerint válogatják össze. A reprezentatív tárgyak között olyan darabok is feltűnnek, amelyek távoli területekről, Skandináviából (dunaföldvári övkorong) vagy a Fekete-tenger előterének sztyeppei, nagyállattartó közösségeinek szállásterületéről (sajógömöri törmarokat) kerültek a késő bronzkori Kárpát-medencébe. A legelőket és jól művelhető földeket uraló, klánszerűen

szerveződő csoportok közösségi rituáléinak lehetnek a bizonyítékai azok a díszes, finoman kidolgozott ivó, étkező, tálló, tároló és a bor hígítására használt vegyítőedényeket tartalmazó keramikakészletek, amelyeket ezekben az évszázadokban gyakran ástak el a települések gödreiben. Az ünnepi lakomák és italozások kellékei gyanánt szolgáló, majd rituális előírásokat követve megsemmisített reprezentatív edények darabszáma arra utal, hogy ezeket 20–30 főből álló csoportok használhatták (Tiszapüspöki, Kajárpéc, Igrici). Nem tarthatjuk kizártnak, hogy a készlet és a használatukhoz kötődő lakomák egy új társadalmi formációnak, a katonai kíséretnek vagy harcosokból álló férfiszövetségnek a megjelenését is jelzik. Ennek a rétegnek a kialakulásáról, a fegyveres konfliktusokban részt vevő csapatok létszámáról tudósíthatnak azok a nagy fegyverdepók is (pl. Bükkaranyos-Földvár), amelyek 20–30 kardot, lándzsát, harci baltát tartalmaznak és feláldozásukra fogadalmi okokból vagy egy-egy háborús zsákmány rituális megtisztítása miatt kerül sor.

III.96

Karperecekből álló kincs
Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1100)

Féregyháza, kincslelet (1905)

Aranyhuzalból kalapált; öntött arany

Kettős spirális végű karperecek: Átm.: 7,5 cm és 8,8 cm

Kettős spirálkorong végű karperecek: Átm.: 6,2 cm és 7,1 cm

Díszítetlen karikák: Átm.: 6,5–7,2 cm

MNM Budapest, 79.1905.1–13.

III.97

Karperecekből álló kincs
Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1100)

Biharkeresztes, kincslelet

Öntött arany

Spirálkorong végű karperec: Átm.: 9,1 cm

Karikák: Átm.: 5,2–5,9 cm

MNM Budapest, 31.1932.1–6.

III.98
Levél alakú lemeztagból álló hajfonatkarikák
Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1100)
Újszentanna, kincslelet része (1889)
Aranylemez, H.: 6,6–7,1 cm
MNM Budapest, 71.1889.1–14.

III.99
Vízszintesen bordázott karperecekből álló kincs
Késő bronzkor kezdete (Kr. e. 1500–1300)
Izsa, kincslelet
Vésétt díszű, kalapált aranylemez
Átm.: 6,3–6,5 cm
MNM Budapest, 108.1897.1–4.

III.100
Karperecekből álló kincs
Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1100)
Nagyvárad, kincslelet
Kettős spirálkorong végű karperec: Öntött arany, Átm.: 8,2 cm és 8,3 cm
Kettős spirálkorong végű karperec: Aranylemez, Átm.: 6,9 cm és 7 cm
Rombusz átmetszetű karikák: Aranyhuzal, Átm.: 4,2–5 cm
MNM Budapest, 43.1911.1–24.

III.101

Kettős madárfejes, hajótestet formázó csüngő
Késő bronzkor vége (Kr. e. 1200–900)
Szatmár, szörvány
Öntött bronz
H.: 9,6 cm
MNM Budapest, 162.1872.2.

III.102

Szarvakkal díszített fejű, madár alakú bronzedény
Késő bronzkor vége (Kr. e. 1000–900)
Csicsér, szörvány
Öntött bronz
M.: 14,5 cm
MNM Budapest, 63.1905.

III.103, túlóldalon fent

Áttört díszű kerékagy
Késő bronzkor, Gáva-kultúra (Kr. e. 1100–900)
Tarcal, bizonytalan leletkörülmények, temetkezés vagy kincsegyüttes (1953)
Öntött bronz
H.: 16,6 cm; Átm.: 11,6 cm
MNM Budapest, 53.20.1.

III.104

Vízimadár alakú bronzedény
Késő bronzkor vége (Kr. e. 1000–900)
Ismeretlen lelőhely
Öntött bronz
H.: 18,5 cm; M.: 11,5 cm
MNM Budapest, 60.1951.16.

i 105: Kocsikerék

Az 1793-ban Ároklján előkerült, bronzveretekkel erősített, küllös kocsikerékpárhoz hasonló darabok alig ismertek Európából. Az erdélyi példányok legközelebbi rokona, egy, ugyancsak a Kárpát-medencéből, a Kassa melletti Abos késő bronzkori erődítményéből származó kerék volt, ám ez a British Múzeumban őrzött darab 1941-ben, a londoni bombázások során megsemmisült.

A küllös kerék a Kr. e. 2. évezred elején tűnik fel egy új típusú kocsiforma, a könnyű szerkezetű, kétkerekű harci kocsi részeként. Az ilyen típusú harci kocsikat és a hozzájuk kapcsolódó fogatolási, illetve lóidomítási módszereket az Urál hegység déli előterében élő, lótenyésztő, nagyállattartó népek kísérelték ki és kezdi el használni. Az új kocsitípus és fogatolási mód rövid időn belül Elő-Ázsiába, majd nem sokkal később Egyiptomba is eljut, ahol az előkelők reprezentációs tárgya és a hadsereg stratégiai fontosságú harci kocsi alakulatának eszköze lesz.

A Kárpát-medencében ezek a kocsitípusok a késő bronzkor első évszázadaiban jelennek meg. Az árokljai és az abosi kerekek mellett ennek a ló vontatta, küllös kerekű kocsinak a meglétét bizonyítja egy, a kelet-szlovákiai Nagyráskán feltárt sírban előkerült agyagedény is, amelynek oldalára lovak vontatta, küllös kerekű szekér képét karcolták fel.

A könnyű, küllös kerekű kocsi legfontosabb újítása a korábbi kocsikonstrukciókhoz képest a gyorsasága volt: megjelenésétől kezdődően válik a sebesség a bronzkori előkelő réteg státuszreprezentációjának részévé.

III.105

Küllös kerekek bronzborítása
Késő bronzkor (Kr. e. 1500–900)
Ároklja, ismeretlen leletkörülmények (1780–1790)
Öntött bronz
Átm.: 81 cm
MNM Budapest, 25.1867.1–2.

III.106

Véssett díszű, madáralakkal díszített kerékagyak
Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1100)
Nagybobróc, kincslelet része (1864)
Öntött bronz, több részből összeillesztett; Átm.: 11,1 cm
MNM Budapest, 90.1864.5–6.

III.107
Három bordagyűrűvel díszített markolatú kard
 Késő bronzkor vége, Hajdúböszörmény-horizont
 (Kr. e. 1000–900)
 Téglás-Bekk-kert, bronzfegyverlelet
 A markolat és a penge külön öntve bronzból,
 markolat a pengéhez szegecselve
 H.: 76,7 cm
 DM Debrecen, Sz.1907.4.

i 107–114: Késő bronzkori kardok

A bronzkor közepe táján megjelenő új fegyvertípus, a kard sokáig egy szűk réteg által birtokolt, sokkal inkább inkább szimbolikus, rangjelző szereppel rendelkező, mintsem a tényleges harci cselekmények során használatos tárgy volt térségünkben. Használata gyakorlatilag csak szertartásos keretek között zajló küzdelmekre, párbajokra korlátozódott, a mindennapi harcokban más fegyvertípusok – harci balták, fabunkók, török – játszottak szerepet.

A késő bronzkor kezdetétől, a Kr. e. 15–14. századtól azonban a korábbiaknál jóval nagyobb számban tűnnek fel sírokban és kincsegyüttesekben ilyen fegyverek. Ezek a nagy sorozatokban gyártott kardok legtöbbször gondosan öntött, kalapált és felélezett darabok, ám a korai típusokhoz képest már jóval kevésbé díszítettek. Az öntömesterek a fegyvereket gyakran a felhasználó személyre szabják: a kard hossza, a markolat mérete és a penge kiszűnyözése a fegyver használójának testi adottságait is figyelembe veszi.

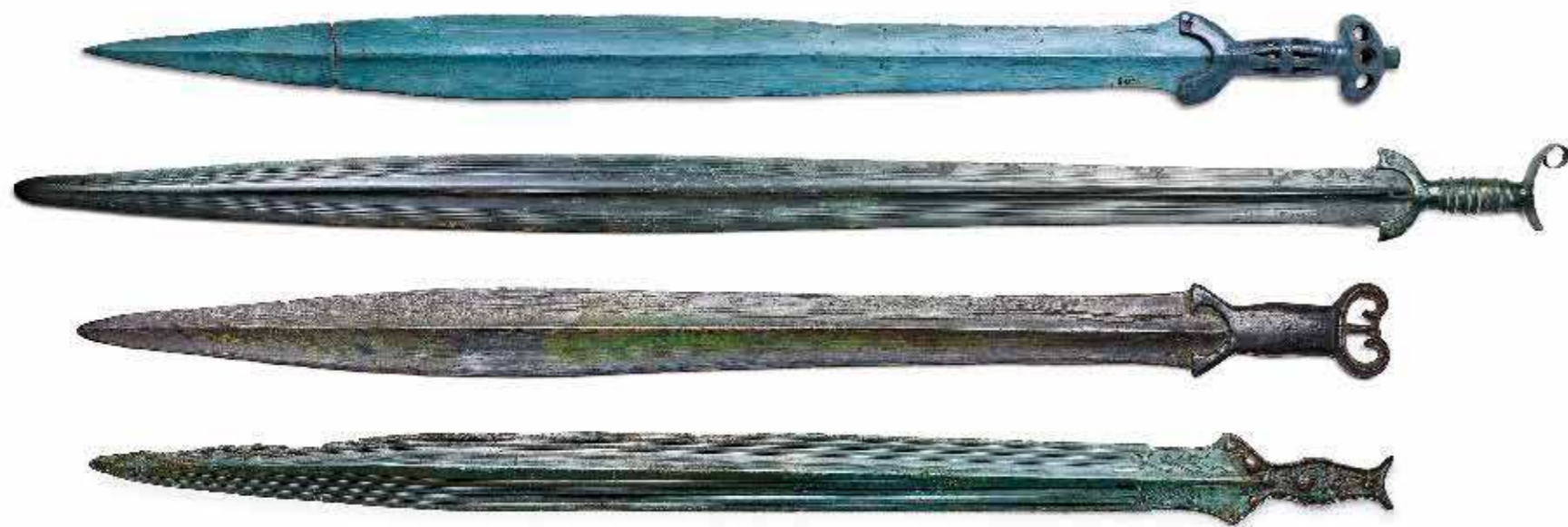
Egyes kardtípusok jól behatárolható földrajzi zónákhoz kötődnek, ami alapján feltételezhető, hogy a korszakban kialakulnak olyan regionális egységek, ahol eltérő fegyverhasználati módszerekkel, speciális „vívóiskolákkal” lehet számolni.

A kincsegyüttesekben elrejtett bronzkardok között vannak olyan darabok, amelyekkel soha nem harcoltak, elképzelhető, hogy kimondottan áldozati felajánlásként készítették őket, de vannak olyan darabok is, amelyeken jól felismerhető sérülések, csorbulásuk utalnak arra, hogy ezeket valós harci cselekmények során használták egykori tulajdonosaik.

III.108, túloldalon balra
Csészés markolatú kard
 Késő bronzkor vége, Hajdúböszörmény-horizont (Kr. e. 1000–900)
 Ismeretlen lelőhely
 A markolat és a penge külön öntve bronzból,
 markolat a pengéhez szegecselve
 H.: 62 cm
 DM Debrecen, IV.1930.9.

III.109, túloldalon középen
Csészés markolatú kard
 Késő bronzkor vége, Hajdúböszörmény-horizont (Kr. e. 1000–900)
 Debrecen-Bellelégő
 A markolat és a penge külön öntve bronzból,
 markolat a pengéhez szegecselve
 H.: 60 cm
 DM Debrecen, IV.1941.27.1.

III.110, túloldalon jobbra
Csészés markolatú kard
 Késő bronzkor vége, Hajdúböszörmény-horizont (Kr. e. 1000–900)
 Derecske
 A markolat és a penge külön öntve bronzból,
 markolat a pengéhez szegecselve
 H.: 60,7 cm; 1,23 kg
 DM Debrecen, IV.1904.118.

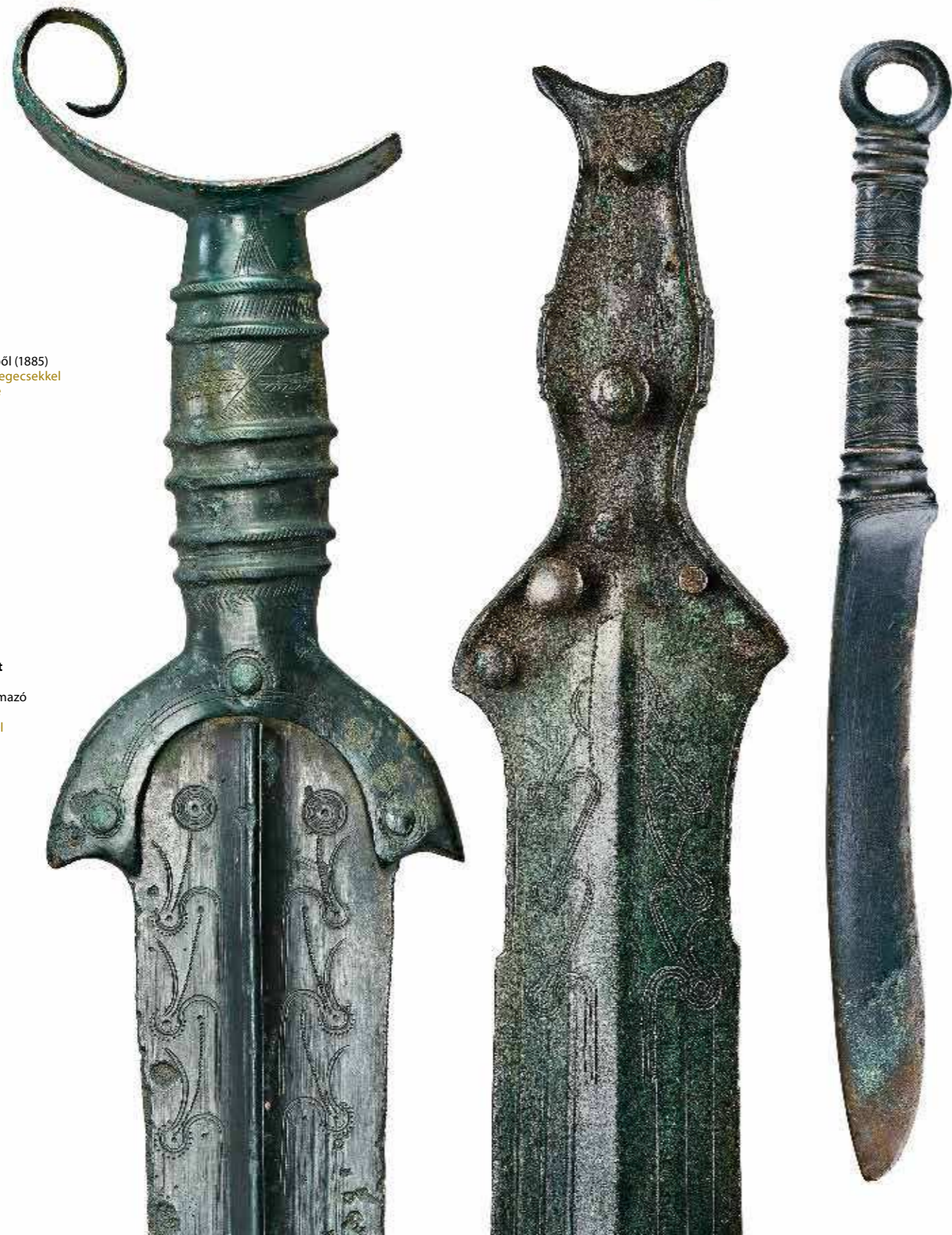
III.111, fent
Áttört markolatú kard
 Késő bronzkor (Kr. e. 1100–1000)
 Szerencs-Vincze-tanya, szórvány (1980)
 Öntött bronz
 H.: 77 cm
 HOM Miskolc, 81.19.1.

III.112, fentről a 2. és lent balra
Antennás markolatú kard, pengéje vízimadarakkal díszített
 Késő bronzkor vége – kora vaskor eleje
 (Kr. e. 950–850)
 Szilágysomlyó, feltehetően bronzkincsből (1885)
 Öntött bronz, az üreges fémmarkolat szegecsekkel van rögzítve az öntött, kalapált pengére
 H.: 103 cm
 MNM Budapest, 11.1949.

III.113, fentről a 3.
Antennás markolatú kard
 Késő bronzkor vége – kora vaskor eleje
 (Kr. e. 950–850)
 Körösrév, bizonytalan lelőköri körülmények
 Öntött bronz
 H.: 76,5 cm
 MNM Budapest, 12.1950.34.

III.114, fentről a 4. és lent középen
Nyélnyútványos kard, pengéje vízimadarakkal díszített
 Késő bronzkor (Kr. e. 1000–900)
 Podhering, 14 darab bronzkardot tartalmazó kincslet része (1880)
 Öntött, bronz, poncolt, vésett díszítéssel
 H.: 77,6 cm
 MNM Budapest 85.1880.2.

III.115, jobbra
Gyűrűs markolatvégű bronzkés
 Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1100)
 Hajdúnánás-Katonadomb
 Öntött bronz
 H.: 15,5 cm
 DM Debrecen, IV.69.36.1.

III.116
Fűzőkkel ellátott lábszárvédő vért
 Késő bronzkor, Gyermely-horizont, urnamezős kultúra időszaka
 (Kr. e. 1100–900)
 Várvölgy-Nagy-Lázhegy, kincslet része
 Bronzlemez, domborított, poncolt díszítéssel
 H.: 28,3 cm; Sz.: 14,5 cm
 BM Keszthely, 2010.3.10.56.

III.117
Stilizált napkorongokkal díszített, fűzőkkel ellátott lábszárvédő vért
 Késő bronzkor, urnamezős kultúra időszaka, Kurd-horizont (Kr. e. 1200–1100)
 Lengyeltóti, kincslet (1995)
 Bronzlemez, domborított, poncolt díszítéssel
 H.: 26,9 cm; Sz.: 14 cm
 RRM Kaposvár, Ó.2015.7.1.

III.118
Kerek- és madarábrázolással díszített, fűzőkkel ellátott lábszárvédő vért
 Késő bronzkor, Kurd-horizont (1200–1100)
 Rinyaszentkirály, kincslet (1894)
 Bronzlemez, domborított, poncolt díszítéssel
 H.: 29 cm
 RRM Kaposvár, 3948.

III.119, balra

Harang alakú bronzsisak

Késő bronzkor vége, Hajdúböszörmény-horizont (Kr. e. 1000–900)
Endrőd, a Körös medréből
Öntött, kalapálással továbbalakított bronz sisaktest, a sisakcsúcs külön öntött
M.: 24,9 cm; Átm.: 22 cm; TSM Szarvas, 60.113.1.

III.120

Harang alakú bronzsisak

Késő bronzkor vége, Hajdúböszörmény-horizont (Kr. e. 1000–900)
Hajdúböszörmény-Csege halom, kincslelet (1858)
Öntött, kalapálással továbbalakított bronz sisaktest, a sisakcsúcs külön öntött
M.: 24,9 cm; Átm.: 22 cm
MNM Budapest, 55.1883.

III.121

Domborított csillagmotívummal díszített bronzsisak

Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1100)
Paks, Duna-meder (1999)
Domborított bronzlemez, a sisakcsúcs külön öntött
M.: 15 cm; Átm.: 20,5 cm
PVM Paks, 2002.11.

III.122, lent

Bordázott mintákkal díszített kalapsisak

Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1100)
Ismeretlen lelőhely:
„Duna magyar–csehszlovák határ menti körzete” (1977)
Domborított bronzlemez
M.: 13,1 cm; Átm.: 17,2–20,9 cm
MNM Budapest, 1977.4.1.

i 116–122: Védőfegyverzet a bronzkorban

„És legelőször a szép lábvértet vette magára, melyet jó szorosan kapcsoltak ezüst bokacsattok, másodikul meg a melle köré kőritette Lükáon vértjét, bátyját, s jól illesztette magához; majd az ezüstszerű érc kardot vállára vetette; és a hatalmas, erős nagy pajzsot vette kezébe; hősi fejére pedig kitűnően-vert sisakot tett, lőforgósat, fönt a sörény félelmesen ingott [...]”
Homérosz: Illiász, 3. ének (ford. Devecseri Gábor)

A Kr. e. 2. évezred utolsó évszázadaiban kialakuló elit ideológiáját, értékrendjét és sok esetben tárgyi környezetét térségünkre vonatkoztatva is hűen tükrözi az Illiász és az Odüsszeia nagyjából bronzkori hagyományokból felépülő világa.

Ahogy a fenti idézet mutatja, a homéroszi eposzokban a hős fegyverzetének fontos része a lábvért, amelynek finom munkával elkészített képviselőit Magyarországon elsősorban bronzkincsekben ismerjük. A képen szereplő darabot egy kincsegyüttes részeként rejtették el a Dunántúl egyik legnagyobb kiterjedésű, késő bronzkori erődített településén. A 170 hektáros alapterületű településen két arany- és 12 bronzkincsegyüttes került elő.

A fémből készült védőfegyverzet egyes elemei, a sisakok, pajzsok, páncélok és lábvérték a Kr. e. 14–13. században jelentek meg először Dél-, majd Közép- és Nyugat-Európa harcos közösségeinek fegyverzetében. A lábvértéket bronzlemezekből alakították ki és legtöbbször geometrikus motívumokkal díszítették őket, de ismerünk vízmadáralakokkal díszített darabokat is. A védőfegyverzet legértékesebb és legritkábban előkerülő darabja a bronzlemezről kalapált, szegecsekkel összefogott páncél, amelyek a Kárpát-medence területéről európai viszonylatban is nagyszámú képviselője ismert (pl. Fejér megye-Duna meder, Pázmándfalu). Európa északabbi területein csaknem száz, bronzból készült pajzsot ismerünk a korszakból, ám hazánk területéről a mai napig mindössze egyetlen ilyen fegyver került elő (Nyírtura). Jólal gyakoribb lelet a sisak, amelynek korábbi változatai az úgynevezett kalap alakú, domborított csillagmotívummal díszített, lemezből kalapált darabok (pl. Nagytétény, Paks-Duna-meder), későbbi – a Kr. e. 11. századtól elterjedő – típusai pedig az öntött ún. harangsisakok (Endrőd, Hajdúböszörmény, Mezőkövesd). A sisakok csúcsára helyezett öntött csúcsdíszbe valószínűleg tollakból vagy lószőrből készített díszítést, oldalukra pedig gyakran ívelt, a fület védő lemezeket erősítettek.

Írországi és észak-európai mocsarakból ismertek a bronzból készütekhez hasonló formájú, de bőrből és fából készült pajzsok és sisakok. Feltehetően páncélok és lábvérték is készültek bőrből – bronzból csak a legrangosabb harcosok fegyverzete lehetett.

i 123: A hajdúböszörményi kincs

A késő bronzkori Kárpát-medence egyik leghíresebb és leggazdagabb kincsegyüttese a Kr. e. 10–9. századi, kelet-magyarországi fémművészeti stílusnak is nevet adó hajdúböszörményi bronzkincs. A több mint húsz kardot, két nagy bronzszitulát, bronzbográcsokat, -csészéket és egy bronzsisakot tartalmazó leletegyüttest 1858-ban találta meg két, kukoricát kapáló parasztember a környék egy ősi, rézkori halomsírjának, a Csege-halomnak a közelében.

A tárgyakat egykori elrejtőik gondos – feltehetően rituálisan meghatározott – rend szerint helyezték el: a kardokat úgy fektették egymás mellé, hogy hegyük egymással ellentétes irányban helyezkedett el, rájuk került a sisak és a bronzedények. A kincs lelőhelyének közvetlen közelében nincsenek egykorú települések, ezért feltételezhető, hogy a nagy értékű tárgye gyűjtés egy egykor szakrális jelentőséggel felruházott határrészben – talán egy szent ligetben – került a földbe.

Ezt az elképzelést erősíti meg az a tény is, hogy a lelőhely közelében a 2000-es évek elején egy újabb különleges bronzedény került elő. A feltehetően egy fémkeresővel folytatott rablás során felszínre került darabot, hosszas nyomozás után, 2015 nyarán foglalta le a magyar rendőrség. Az újabb kincs előkerülése arra utal, hogy az ősi halom közelében több alkalommal is helyezték el gazdag áldozati adományokat a környék késő bronzkori közösségei.

III.123

Edényekből és kardokból álló bronzkincs

Késő bronzkor vége, Hajdúböszörmény-horizont (Kr. e. 1000–900)
Hajdúböszörmény-Csege-halom (1858)
Szitula: Több lemezből szegecsekkel összeillesztett, domborított napbárka mintával díszített, öntött szegecsekkel a testre erősített fülel ellátott. M.: 31,5 cm; Átm. (perem): 29,5–31,7 cm
Bogrács: Bronzlemezről trébelt, szegecsekkel rögzített öntött attasokkal ellátott, két öntött kalapált fogóval felszerelt, az egyik fogó tordirozott
M.: 13,8 cm; Átm. (perem): 24,8–26,5 cm; Átm. (talp): 8,8 cm

Bogrács: Bronzlemezről trébelt, szegecsekkel rögzített öntött attasokkal, öntött kalapált fogókkal, M.: 9,3 cm; Átm. (perem): 18 cm; Átm. (talp): 6,9 cm
Csésze: Bronzlemezről trébelt, szegecsekkel rögzített szalagfülel ellátott; M.: 8,9 cm; Átm. (perem): 14,5 cm; Átm. (talp): 5 cm
Csészés fémmarkolatú és nyelnyújtványos kardok: Öntött bronz, a fémmarkolatok darabok pengéje szeggyel rögzített a markolathoz; H.: 60,8–71,8 cm
Harangsisak: Bronzlemezről trébelt, peremén perforált, öntött sisakcsúccsal M.: 25,4 cm; Átm.: 20,6–23,8 cm
MNM Budapest, 33.1858; 55.1883;
Hajdúböszörményi Múzeum, Debreceni Református Kollégium Gyűjteménye, 131.1183.

A Kr. e. 11. századtól ismét változások figyelhetők meg a Kárpát-medence régészeti leletanyagában. A korábban erősen nyugati irányultságú Alföld lakói ekkortól az erdélyi medence és a Kárpátoktól keletre eső erdős-sztyepei csoportokkal fűzik szorosabbra kapcsolataikat. A Tiszától keletre húzódó tájakon egy új, változatos, plasztikus formákat használó kerámiastílus terjed el (Gáva-kultúra-komplexum), amelynek fő jellemzője, hogy az edényeket gyakran két színűre, kívül fényes feketére, belül vörösré égetik, felületüket árkolással díszítik.

Megváltozik az alföldi vidék településeinek képe is. Korábban nem látott méretű, óriási falvak alakulnak ki, amelyek szabályos rendben elhelyezett házak tucatjait foglalják magukban (Baks-Temetőpart, Poroszló-Aponhát). A felszínükön ma is százával gyűjthető fémtárgyak arra utalnak, hogy itt jelentős

bronzöntő műhelyek működtek. Az időszak egyik leg-szembevetőbb változása, hogy a késő bronzkori Alföld paraszti közösségei kirajzanak a folyóvölgyektől távoli, korábban alig hasznosított, kötöttebb talajú, ligetes pusztaságok területére, ahol kisebb méretű szállások láncolatát hozzák létre. Az addig műveletlen vidékek meghódításában szerepet játszhatott, hogy egyre jobban felértékelődnek a vezető közösségek státuszjelző szereppel is bíró marhacsordái, amelyeknek egy-

re több és több legelőterületre lehetett szükségük. A korszak mezőgazdaságában a földművelés sem válik másodlagossá. Az ekkortájt bevezetett nehezebb eke-fajtáknak köszönhetően hasznosíthatóvá válnak a kötöttebb talajú földek is, új búzafajták jelennek meg és előtérbe kerülnek olyan gabonafajok, mint az árpa és a köles. A késő bronzkori paraszti munka hatékonyságát a hatalmas terménytároló edények, a településekről ismert, kikapasztott belsejű gabonás gödrök száza és a

III.124
Karperecekből álló, agyagedényben elrejtett bronzkincs
Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1100)
Nyíregyháza-Oros
Öntött bronz, kézzel formált kerámia
Edény: M.: 22,5 cm; Átm. (perem): 18 cm
Karperecek: összesen 2,3 kg
JAM Nyíregyháza, leltározatlan

nagyméretű őrlőkövek tömege szemlélteti. A bronzsarlók és tokosbalták nagy száma arra utal, hogy ekkorra ezek a sokoldalú eszközök már minden paraszti gazdaság rendelkezésére állhattak.

Az alföldi területeken tapasztaltakhoz hasonló változás figyelhető meg az észak-magyarországi, hegyekkel tagolt térségben is. Az itt élő közösségekre jellemző, hogy egyre beljebb merészkednek a középhegységi régióba, magas sáncokkal övezett településeket alapítanak a környező völgyeket uraló magaslatokon, és újra használatba veszik az utoljára az újkőkor évezredeiben lakott bükki és Aggtelek környéki barlangokat. A korábbi

Piliny-kerámiastílus elterjedési területén az Északi-középhegységben egy, a korábbi tradíciókat továbbvívó, karakteres kerámiastílus terjed el (Kyjatice-kultúra). A várak egy része több száz ember által lakott, egy-egy kistájon belül centrális szereppel bíró település lehetett (pl. Szilvásvár-Kelemenszéke, Telkibánya-Cserhegy), de vannak ennek a lelőhelytípusnak kisebb, szimbolikus jelentőségű, rituális központként működő, pusztán áldozati kincseket tartalmazó képviselői is (Parád-Várhegy). Tovább folytatódik a kincsletek elrejtésének gyakorlata, ám összetételük megváltozik: egy részük nagy értékű bronzedényeket és fegyvereket tartalmaz (Hajdú-

III.125
Törött és ép tárgyakat tartalmazó, bütyökdiszes amforában elrejtett bronzkincs
Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1100)
Nyíregyháza-Oros
Öntött bronz, kézzel formált kerámia
Edény: M.: 34 cm; Átm. (perem): 26 cm
Bronztárgyak: összesen 55,9 kg
JAM Nyíregyháza, leltározatlan

böszörmény, Mezőkövesd, Hejőszalonta, Tolcsva), míg a másik csoportba a kisebb, gyakran törött, használhatatlan tárgyakat tartalmazó áldozati felajánlások tartoznak (Nádudvar, Tiszaeszlár). A kiemelkedő gazdagságú kincsegyüttesek előtérbe kerülése arra utal, hogy a korábbi időszak kis klánok által uralt világát egyre inkább egy koncentrált hatalommal rendelkező, szűkebb létszámú vezetőréteg veszi át.

A Dunántúlon is változások mutatkoznak a korszakban. A harcos elit korábbi látványos temetkezései nyomta-

lanul eltűnnek, helyüket több száz urnás sírt tartalmazó temetők veszik át (pl. Békásmegyer, Vál, Neszmély). A szociális különbségeket alig mutató, egalitárius eszményt hordozó sírokban az elhunyt hamvait a halotti lakomát szimbolizáló kis edénykészlettel és mindössze néhány apró fémtárggyal, bronzkessel, tűvel helyezik el.

A deponálási gyakorlat itt is tovább folytatódik, de a korábbi időszakhoz képest visszaesik a kincsegyüttesek száma (Gyermely, Lovasberény). A korszakban elrejtett depóleletek zöme ekkoriban alapított, nagy kiterjedésű,

magaslatti erődített településeken kerül elhelyezésre (pl. Velem-Szent-Vid, Várölgly-Kislázhegy). Az ilyen típusú településeket ácsolt gerendaszerkezetű, kővel és földdel feltöltött sáncok övezik, a belsejükben teraszokat alakítanak ki, ahol szabályos rendben elhelyezett épületek sorakoznak. A házak környezetében földbe került balta, sarló, lándzsa öntőformák és salakmaradványok (Celldömölk-Sághegy) arra utalnak, hogy összetett tudást igénylő, intenzív bronzműves tevékenység kapcsolódik ezekhez a lelőhelyekhez.

A bronzkor utolsó évszázadai már egy új korszak csíráit hordozzák magukban – a kisebb vastárgyak feltűnése, a keleti orientáció felerősödése, a koncentrált hatalommal bíró elit kialakulása már a vaskorban kibontakozó gazdasági, szociális és szellemi tendenciák megjelenéséről tudósít.

i 123, 124–127, 156–157: Kincseleletek

Az értékes fémtárgyak deponálásának – elrejtésének – szokása az európai bronzkor egyik legjellemzőbb régészeti jelensége. Ezekben az évszázadokban az Atlanti-óceán partvidékétől a Fekete-tengerig elterülő térségben kincsegyüttesek (depók) ezrei kerültek elrejtésre. Térségünkben a középső bronzkor végétől, a Koszider-horizonttól nő meg ugrásszerűen az ilyen típusú együttesek száma, ám a legtöbb fémtárgyat a késő bronzkor derekán, a Kr. e. 13–11. század folyamán áldozták fel.

A rituálisan deponált tárgyakat szigorú rendben rejtik el. Előfordul, hogy a fegyvereket élükkel felfelé helyezik el, vagy egymással szembe állítják, a kisebb tárgyakat pedig szabályos alakzatokba rendezik. Hasonló szabályosságot mutat a kincsekben szereplő tárgyak típusösszetétele is. Ismerünk tisztán csak egy meghatározott fegyvertípusból vagy ékszerekből álló depókat, máskor meghatározott arányban vegyítenek bennük eszközöket, fegyvereket és ékszereket, de gyakoriak az egységes méretre törölt fémtárgyakat magukban foglaló kincseleletek is. Az együtteseket gyakran agyagedényekben rejtik el, de vannak adatok bőr- vagy textilzsákokba csomagolt, valamint falárába tett kincsekről. A legtöbb kincs egykorú településeken belül, az ott élő közösség számára különleges jelentéssel felruházott pontokon került elrejtésre, de számos depót helyeztek el településektől távol, barlangokban, sziklaereszekben, források közelében vagy vízfolyások medrében.

A Kárpát-medence területéről európai viszonylatban is kiemelkedő mennyiségű kincseletet ismerünk a bronzkorból.

III.126

Bronzedényekből álló kincs

Késő bronzkor, Hajdúböszörmény-horizont (Kr. e. 1000–900)
Hajdúsámson, kincselet (1909)Domborított bronzlemez, öntött rátétekkel
Bográcsok (3 db): M.: 13–14,9 cm; Sz.: 29,2–23 cm
Csészek (3 db): M.: 4,7–6 cm; Sz.: 11,5–16 cm
DM Debrecen, IV.1909.169–172, 257–258.

III.127

Bronzedényekből álló kincselet

Késő bronzkor,

Hajdúböszörmény-horizont

(Kr. e. 1000–900)

Csíkszentkirály, kincselet része

(19. század vége)

A bográcson, csészén és nyeles serpenyőn

kívül 21 karperecet, 2 bronzrögöt tartalmazott

Bogrács: M.: 12,4 cm; Sz.: 25,4 cm

Csésze: M.: 8,2 cm; Sz.: 18 cm

Nyeles serpenyő: M.: 9 cm; Sz.: 18,2 cm

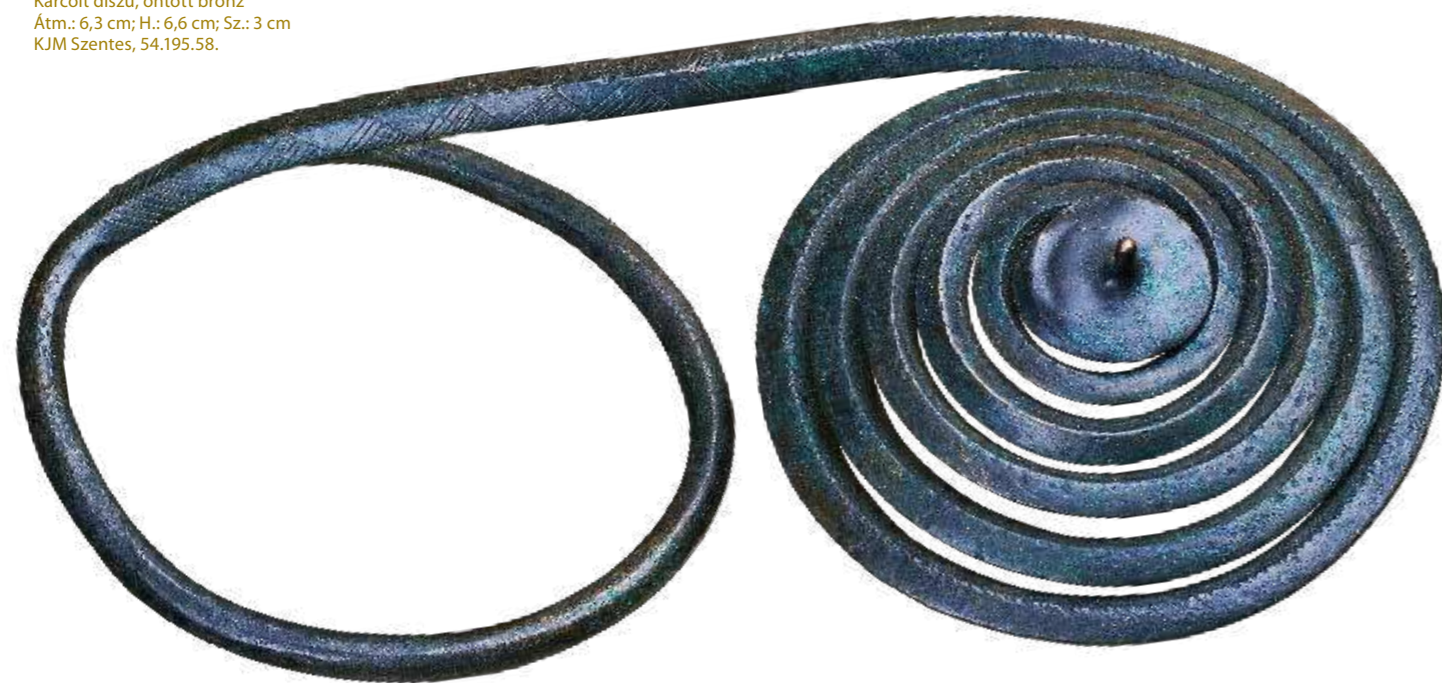
DM Debrecen, Sz.1910.1340.

III.128
Geometrikus mintákkal
díszített karperec
Késő bronzkor (Kr. e. 1400–1300)
Szentés-Nagyhegy, Somogyi szőlő
Karcolt díszű, öntött bronz
Átm.: 8,5 cm
KJM Szentés, 54.195.56.

III.129, fent
Díszített karperec
Késő bronzkor, Halomsíros
kultúra időszaka (Kr. e. 1600–1400)
Szentés-Nagyhegy, Somogyi szőlő
Karcolt díszű, öntött bronz
Átm.: 6,3 cm; H.: 6,6 cm; Sz.: 3 cm
KJM Szentés, 54.195.56.

III.130, középen
Geometrikus mintákkal
díszített karperec
Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1100)
Berkesz-Csonkás dűlő,
bronzkincslet része (1860)
Karcolt díszű, öntött bronz
H.: 7,3 cm; 150 g
JAM Nyíregyháza, 58.2.25.

III.132
Kartekercs
Késő bronzkor
(Kr. e. 1200–1100)
Berkesz-Csonkás dűlő,
bronzkincslet része (1860)
Öntött bronz, kalapált
H.: 23,5 cm
JAM Nyíregyháza, 58.2.69.

i 134, 137: „Paszományos” fibula

A bronzkori öltözék fontos darabja volt a ruházatot összefogó tű és a belőle a Kr. e. 14–13. században kifejlődő, a mai biztosítótűhöz hasonló módon alkalmazott fibula. Az újfajta ruha- és szövetösszefogó eszköz egyik leglátványosabb típusa a Kr. e. 12–11. században feltűnő ún. paszományos fibula, amelynek első példányait feltehetőleg a Kárpát-medencei ötvösmesterek készítették. A drótból hajtogatott, egy vezér- és 6–8 oldalspirállal díszített ékszerre gyakran erősítettek bronzból öntött, aprószemű láncot, illetve madár vagy levél alakú díszeket.

A paszományos fibulák a legkülönbözőbb méretben készültek: a leggyakoribbak a 15–20 centiméter nagyságúak, de vannak köztük néhány centiméteres, apró darabok és előfordulnak negyven centiméteres, óriási példányok is. A méretkülönbségek oka az anyag típusa lehetett. Könnyű textilekhez a kisebb, a nehezebb szövetekhez vagy vastagabb prémekből, bőrből készült viseleti elemekhez a méretes darabokat alkalmazhatták. Ezeknek a tárgyaknak nem ismerjük olyan példányait, amelyek sírban, a csontvázon, viseleti helyzetben kerültek volna elő, ezért az sem világos, hogy férfiak vagy nők hordták ezeket az ékszereket. Az azonban valószínű, hogy a nagyméretű, értékes példányok a társadalom felsőbb köreihez tartozó személyek öltözködésének a részei lehettek, esetleg szertartási ornátusokhoz tartozó darabok kiegészítőiként alkalmazták őket.

A változatos méretű és formájú fibulák közvetlenül a korszak textíliáinak a sokféleségéről is tudósítanak. Az utóbbi évtized finomodó feltárási módszereinek és anyagvizsgálatainak köszönhetően kiderült, hogy a bronzkorban a különböző finomságú gyapjú- és lenszöveteken kívül használtak selyemminőségű, csalánrostból készült ruhadarabokat, és Európa belső területein feltűnnek a görög szigetvilág vadselyméből készült fátlyak is.

III.131
Feltehetően ruhaujj
szegélyét díszítő
lemez ékszerek
Késő bronzkor,
Hajdúböszörmény-
horizont
(Kr. e. 1000–900)
Hajdúsámson-Kistelek,
3. bronzkincs (1910)
Domborított
bronzlemezek
DM Debrecen,
Sz.1910.396.a–d.

III.133
Bükkzentlászló típusú kengyelfibula
Késő bronzkor – kora vaskor átmeneti időszak
(Kr. e. 900–800)
Bükkaranyos
Öntött bronz, kalapált
H.: 12 cm; Átm. (korong): 4 cm
HOM Miskolc, 53.708.5.

III.135
Bükkzentlászló típusú
kengyelfibulapár
Késő bronzkor – kora vaskor
átmeneti időszak
(Kr. e. 900–800)
Bükkzentlászló, bronzkincs (1923)
Kalapált, öntött bronz
H.: 11,4 cm; H.: 11,2 cm
MNM Budapest, 20.1951.2.

III.136
Pápaszemes fibula
Késő bronzkor – korai vaskor
átmeneti időszak
(Kr. e. 900–800)
Óhuta-Nagysánc, kincslet (1923)
Öntött bronz, kalapált
H.: 14,3 cm; Átm. (korong): 6,8 cm
HOM Miskolc, 53.703.1.

III.137
Paszományos fibula
Késő bronzkor
(Kr. e. 1000–900)
Bükkaranyos
Öntött bronz, kalapált
H.: 38 cm
HOM Miskolc, 53.707.1.

III.134
Levél alakú csüngőkkel díszített
paszományos fibula
Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1000)
Medvedze, bronzkincs
Több drótból kalapált, öntött
pántokkal, spiráljain vésett dísszel
H.: 28,5 cm
MNM Budapest, 57.77.1.

III.138
Spirális véggel díszített
lemez kartekercs
Késő bronzkor eleje
(Kr. e. 1500–1400)
Magosliget
Öntött bronz, kalapált
H.: 15 cm; Átm.: 6,5 cm
DM Debrecen, IV.1930.109.

III.139

Diadém

Késő bronzkor, Piliny-kultúra (Kr. e. 1300–1200)
Vácszentlászló-Istenmezeje, bizonytalan leletkörülmények, állítólag sírlelet
Lemezről kalapált, domborított dudorokkal, huzalból kalapált spiráltagokkal, külön öntött középgombokkal
Átm.: 23,2 cm
MNM Budapest, 72.1865.1.

III.140

Ruha- vagy lószerszámdíszként alkalmazott csüngő

Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1100)
Kemece-Fráter-birtok, kincslelet része (1890)
Öntött láncszemekből és bronzlemezkből összeállított
Sz.: 9 cm; H.: 44 cm
JAM Nyíregyháza, 58.25.1.

III.141

Övkorong, feltehetően skandináv területen készült

Késő bronzkor, Északi bronzkor III. periódusa (Kr. e. 1300–1200)
Dunaföldvár, szórvány
Viaszszelvényes eljárással öntött bronz; Átm.: 19 cm
WMMM Szekszárd, Ö.88.1.

III.142

Övlemez töredéke

Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1100)
Kemece-Fráter birtok, kincslelet része, Kállay András főispán ajándéka (1890)
Bronzlemez, domborított és poncolt díszítéssel
H.: 57,8 cm
JAM Nyíregyháza, 58.25.2.

143: A „hasfalvi korong”

A Soprontól délre, ma Burgenlandban fekvő kis falu határában 1914-ben homokbányászás közben került elő az 51 centiméter átmérőjű, öt kilogramm súlyú, különleges formájú bronztárgy. A 63 öntött tagból összeállított, tíz, küllös kereket formázó, öntött tagban végződő konstrukció fedőkorongját napsugárszerűen kialakított, koncentrikusan szerkesztett, poncolt mintasorok díszítik. Az egyes főelemek belső oldalán még számozással ellátott „összeszerelési útmutatót” is bekarcolt az egykori mester. A tárgy lelőhelyéről és leletkörülményeiről nagyon kevés adat maradt fenn, ezért máig bizonytalan a pontos kora. A 90-es években az előkerülési hely környezetében folytatott régészeti kutatások során semmilyen településnyomra nem bukkantak, ám az ásatás során faszénmaradványokkal feltöltött gödrök és a sziklafelszínbe vésett mélyedések kerültek elő. Mindez arra utal, hogy itt, ezen a területen az őskor folyamán rituális cselekményekre kerülhetett sor.

A hasfalvi bronztárgy egyetlen biztos leletpárhuzama a dél-svédországi Balkåkra falu környékén, 1847-ben került elő. Ennek a svédországi tárgynak a formája, díszítése, mérete szinte teljesen megegyezik a Sopron környéki darabbal, így nagy biztonsággal állítható, hogy a két tárgy ugyanabban a műhelyben vagy ugyanazon mester keze által készült. A kialakításuk során alkalmazott technológiai megoldások, illetve az alkalmazott díszítőmotívumok más tárgyakról ismert párhuzamai arra utalnak, hogy e bronzleletek készítésének és használatának ideje a késő bronzkor végére vagy a kora vaskor elejére helyezhető.

A leletösszefüggés hiánya miatt a tárgy funkciója bizonytalan. Értelmezték koronaként, „varázsdobként”, faszámoly vereteként, felmerült a lehetősége annak, hogy csillagászati eszközként vagy naptárkorongként működött. A számos feltételezés közül a legvalószínűbb az, hogy ezeket a bronztárgyakat valamilyen napkultusz szertartásai során használták. A díszített fedőkorong és a gondosan kiképzett, kerékszerű elemek arra utalnak, hogy a tárgyat kerekkel lefelé helyezték el.

A hasfalvi és a balkåkra bronztárgyak arra a sajátos bronzkori kapcsolatrendszerre is szemléletes példát nyújtanak, amely a Kárpát-medencét és a skandináv térséget fűzte össze a bronzkor folyamán. Ennek bizonyítékai a fenti tárgyak mellett a két térségben egyaránt előforduló hajdúsámsóni típusú kardleletek, a dunaújvárosi, skandináv műhelyben készült övkorong vagy az északi területeken előkerült, Tisza-vidéki műhelyekben készült bronzszitulák.

III.143

Oldalán áttört, dob alakú bronztárgy, „A hasfalvi korong”
Késő bronzkor, késő urnamezős kultúra időszaka (Kr. e. 1100–900)
Hasfalva, szórványlelet (1914)
Öntött bronz; M.: 27,8 cm; Átm. (alsó): 46,5–57 cm; Átm. (felső): 40,8 cm
SM Sopron, 64.83.1.

III.144

Hajdúböszörményi típusú bronzszitula
Késő bronzkor, Hajdúböszörmény-horizont
(Kr. e. 1000–900)
Sényő-Dajka hegy, vétel (1890)
Bronzlemezről domborított, a szegecselte fül vonalában
napkorongokat és vizimadárfejeket formázó
motivumokkal díszítve
M.: 30 cm; Átm. (perem): 29 cm
JAM Nyíregyháza, 86.31.1.

i 144–145: Szitulák

A nagyméretű, bronzlemezről készült, füllel, ívelt alakú fogókkal ellátott edényeket alkoholos italok tárolására, keverésére, tálalására használhatták. A jellegzetes formájú és egységes motívumrendszerrel díszített edénytípust nagy valószínűséggel az Alföld északkeleti részén található központokban kezdték el gyártani a késő bronzkor utolsó évszázadaiban, a Kr. e. 11–10. század környékén. Hasonló edények évtizedeken belül megjelentek Európa távoli térségeiben is: ismerünk ilyen darabokat Dániából, Németországból, Franciaországból, Lengyelországból, Romániából. A pompás bronzedények egy része valószínűleg a Tisza-vidéki központok műhelyeiben készült, és az itteni elit kapcsolati hálózatának szálain, diplomáciai ajándékként kerülhetett el a távoli vidékek vezetőihez. A bronzedények mindegyikén egy olyan új – hajó-, madár- és napábrázolást variáló – ikonográfiai kompozíció tűnik fel, amelynek megjelenése a Kr. e. 1. évezred utolsó évszázadaivalhoz kötődik. A napkorongot kísérő vagy azt hordozó, madártestű hajó elterjedt ikonográfiai eleme a késő bronzkori művészetnek. Megjelenik bronzedényeken, kardok markolatán, lábvéteken, harci baltákon, borotvák, kocsialkatrészekben. Hasonló kompozíciók a nyugat-, közép- és délkelet-európai térségen kívül az egyiptomi és az égei világban is feltűnnek.

III.145

Hajdúböszörményi típusú bronzszitula
Késő bronzkor,
Hajdúböszörmény-
horizont (Kr. e. 1000–900)
Nyírlugos-Szennyospusztá,
kincslelet része (1904)
Bronzlemezről domborított, a szegecselte
fül vonalában napkorongokat és vizimadár-
fejeket formázó motivumokkal díszítve
M.: 38 cm; Átm. (perem): 35,3 cm
DM Debrecen, IV.1914.77.

III.146, fent

Állatalakot formázó edény
Késő bronzkor, urnamezős kultúra késői időszaka (Kr. e. 1100–900)
Hetény II, hamvasztásos sír mellélete (1956)
Kézzel formált kerámia; M.: 15 cm
DMM Révkomárom, leltári szám nélkül

III.149, balra lent

Cipő alakú edény
Késő bronzkor, urnamezős kultúra késői
időszaka (Kr. e. 1100–900)
Ismeretlen lelőhely, feltehetően sírmelléklet
Kézzel formált, besimított díszű kerámia
M.: 15 cm; Átm. (perem): 8 cm
MNM Budapest, leltározatlan

III.150

**Fémedényt utánzó,
síkoszással díszített hasú tál**
Késő bronzkor, urnamezős kultúra
korai időszaka (Kr. e. 1200–1100)
Pécsvárad
Kézzel formált kerámia
M.: 21 cm; Átm.: 29 cm
JPM Pécs, Ó.69.24.1.

III.147, túloldalon középen

Miniatűr bronzamfora
Késő bronzkor, Kurd-horizont
(Kr. e. 1200–1100)
Keresztéte, bronzedényeket,
fegyvereket és ékszereket
tartalmazó kincslelet része, vétel
Két részből összeillesztett,
domborított dudorokkal díszített
M.: 8,8 cm; Átm.: 7,1 cm
MNM Budapest, 31.1941.

III.148, túloldalon lent

**Kettős kereszt alakú
fülfelfüggesztéssel ellátott bogrács**
Késő bronzkor,
Hajdúböszörmény-
horizont (Kr. e. 1000–900)
Rohod-Baktai uradalom, kincslelet
része, Bárd Podmaniczky Géza
ajándéka (1910)
Bronzlemezről öntött és kalapált,
oldalán trébelt díszítéssel
H.: 23,5 cm
JAM Nyíregyháza, 58.96.1.

III.151

Urnaként használt edény
Késő bronzkor, urnamezős kultúra
késői időszaka (Kr. e. 1100–900)
Sopron-Krautacker, hamvasztásos sír
mellélete (1970–1980)
Fényezett felületű, besimított díszű, kézzel formált kerámia
M.: 23,5 cm; Átm.: 23,6 cm
SM Sopron, 93.4.51.10.

i 155: Késő bronzkori amfora Poroszló-Aponhátról

A késő bronzkori háztartások egyik leglátványosabb és leggyakoribb edénytípusát a nagyméretű, árkolással díszített amforák képviselik. A hatalmas, 50–70 literes edényekben valószínűleg gabonaalapú, sörszerű italt készíthettek és tárolhattak. A legkülönbézetűbb fűszernövényekkel ízesített, a ma ismert sörfajtákhoz alig hasonlítható, vastag üledékréteggel borított italt szívószálak segítségével vagy kisebb, díszes tálalóedényekbe lefejtve, füles csészékkel kimérve fogyasztották.

A társadalmi kohézióban, az összetartást erősítő rítusokban fontos szerepet betöltő alkoholivást az őskorban szigorú normák szabályozták. Az ünnepélyes alkalmakhoz kapcsolódó italozást rituálék kísérték, amelyek meghatározták az alkoholfogyasztás helyét és idejét éppúgy, mint az asztalra került italok fajtáját, mennyiségét, az elfogyasztás sebességét, a felhasznált edények fajtáit.

Az ünnepi lakomák része lehetett az a szokás is, hogy a felhasználás után az edényeket épen vagy darabokra törve földbe rejtették el, kivonva így őket a profán világ, a mindennapok körforgásából.

Ezek a nagyméretű, gazdagon díszített tárolóedények különösen jellemzőek a Gáva-kerámiaábrásra. A késő bronzkor folyamán olyan edényformák és díszítéstípusok válnak uralkodóvá, amelyek a kerámia megjelenését a fémhez próbálták közelíteni, hasonló vonásokkal felruházni. Ezért az edényeket gyakran fényes, grafitos mázzal vagy a feketére égetett felület felpolírozásával teszik csillogóvá, amit éles, fémszerű hatást utánozó törésekkel és árkolt díszekkel tagolnak.

III.152

Csüngődísz ékszerek öntőformája
Középső bronzkor, Koszider-horizont
(Kr. e. 1600–1500)
Tiszafüred-Ásotthalom (1910–1911)
Véssett, csiszolt homokkő
H.: 20 cm
DJM Szolnok, 52.626.1.

III.153

Láncsa öntőformája
Késő bronzkor, urnamezős kultúra
időszaka (Kr. e. 1200–900)
Zalaszentiván-Kisfaludi hegy
Téglaalap alakú, laposra csiszolt homokkő, hosszukás,
ívelt élű láncsahegy bevéssett negatívjával
H.: 21 cm; Sz.: 9,2 cm; M.: 6,1 cm
GM Zalaegerszeg, R.58.4.1.

III.154

Nyélnyújtványos kések öntőformája
Késő bronzkor (Kr. e. 1200–1100)
Lengyel
Véssett homokkő, H.: 24 cm
WMMM Szekszárd, B.143.933.27.

III.155

**Árkolással díszített amforák,
tál és csésze**

**Késő bronzkor, Gáva-kultúra
(Kr. e. 1100–900)**

Poroszló-Aponhát, települet

Besimított díszítésű, fényezett

felületű, kézzel formált kerámia

Nagy amfora: M.: 56 cm

Kis amfora: M.: 14,3 cm

Csésze: M.: 10,5 cm

Tál: M.: 14,3 cm

MNM Budapest, 71.1.564;

71.1.565; 71.1.1012; 71.1.930.

III.156

Tokosbaltákból és karperecekből álló bronzkincs
Késő bronzkor és kora vaskor átmeneti időszaka (Kr. e. 900–800)
 Bükkszentlászló-Nagysánc, fémkereső műszeres leletfelderítés (2009)
 Tokosbalták: Öntött bronz; M.: 7–9,5 cm
 Karperec: Öntött bronz; M.: 8 cm
 HOM Miskolc, leltározatlan

III.157, a túlóldalon

Diadémból és korongokból álló kincseyüttes
Késő bronzkor (Kr. e. 1200–900)
 Velem-Szent Vid, kincslelet része (1929)
 Domborított díszű, vékony aranylemez, bronz hordozólemeze applikálva
 Diadém: Átm.: 18,5 cm; Sz.: 9,4 cm
 Lemezkorongok: Átm.: 5,5–6 cm
 SM Szombathely, 54.603.11.

i 157–159: Velem-Szent Vid kincsei

Az Alpok legkeletibb nyúlványának tekinthető Kőszegi-hegység markáns magaslátán a késő bronzkorban létesült egy csaknem 100 hektáros alapterületű, sáncokkal övezett, lakóteraszokkal tagolt település. A legalább tucatnyi kincseyüttest és több száz késő bronzkori fémtárgyat rejtő lelőhely legendás felfedezője és feltárója a Kőszegen élő báró Miske Kálmán volt. Figyelme 1896-tól fordult a Szent Vid hegy felé, miután tudomására jutott, hogy a lelőhelyet fosztogató falusiaktól bronztárgyak kerültek bécsi műkereskedőkhöz, illetve a kőszegi harangöntő mesterhez. A bronz- és vaskorban használt erődített telepet a századfordulótól kezdve, szisztematikusan kutató Miske vagyona jelentős részét áldozta az itteni feltárásokra és a leletek közlését tartalmazó, szép kivitelű kötet bécsi megjelentetésére.

A Dunántúl egyik legjobban kutatott, európai hírű régészeti lelőhelyéről számos bronzkincs mellett egy különleges aranykincs is előkerült. A nagyméretű, bronzlemez alapra felvitt aranylemez diadémet és négy gömbszelet alakú aranykorongot, valamint a vékony aranyhuzalokat tartalmazó kincset a hegy legendás kutatója, Miske Kálmán találta meg 1929-es ásatása során. A pontos lelőhelyet az egykori ásató eltitkolta, ám feltételezhető, hogy a kincs a település központi részén található forrás közelében volt elrejtve. A Kr. e. 11–10. század táján készült tárgyak egy díszes ornátus részei lehetnek: erre utalnak a kincs aranyszálai is, amelyek feltehetően értékes szövetre lehetnek felerősítve.

Hasonló, koncentrikus körökből, zezug- és hullámvonalakötegekből álló motívumokkal díszített ékszereket tartalmazó kincsek a korszak európai elitjének központi településeiről máshol is ismertek (Bullenheimer-Berg, Rothengrub, Cellödömölk-Sághegy). A velemi aranytárgyak díszítőmotívumai széles körben elterjedt mintaelemek a késő bronzkori aranyművességnek. Valószínűleg egy olyan képi rendszer elemei lehetnek, amelyek a korszak meghatározó kozmológiai elképzelésével, a nap utazásának mítoszával hozhatók összefüggésbe.

III.158, a túldalol

Velem-Szent Viden előkerült bronztárgyak

Késő bronzkor (Kr. e. 1100–900)

Velem-Szent Vid, vásárlás, ásatások és gyűjtések (1894–1930; 1972–1986),

kincsleletek részei és szörványtárgyak

Láncokkal díszített paszományos fibula az I. kincsből: Öntött, kalapált bronz,

Átm. (korong): 8,1 cm

Láncokkal és karikákkal díszített szemüvegfibula az I. kincsből: Öntött, kalapált

bronz; H.: 7,1 cm; Sz.: 3,4 cm

Lánccal összefűzött, ún. paszományos fibulapár: Öntött, kalapált bronz; H.: 9,5 cm

Szemüvegfibula az I. kincsből: Öntött, kalapált bronz; H.: 13,75 cm; Sz.: 6,6 cm

Szemüvegfibula: Öntött, kalapált bronz; H.: 6,5 cm; Sz.: 2,9 cm

Tokosbalták: Öntött bronz; H.: 5,5–15 cm; Sz.: 2,5–4,3 cm

SM Szombathely, 54.513.10; 54.513.12; 54.508.326; 54.513.13; 54.512.665; 54.508.1–15.

